

O'zbek xalq dostonlari

“SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK
KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2006

Aytuvchi: **Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li**

Nashrga tayyorlovchilar:

To'ra Mirzayev va Zubayda Husainova

T a h r i r h a y ' a t i:

Omonulla Yunusov (hay'at raisi), Ahror Ahmedov (hay'at raisi o'rinbosari), Mamatqul Jo'rayev, Erkin Malikov (hay'at kotibi), To'ra Mirzayev, Abiir Musoqulov, Muhammadali Qo'shmoqov, Shomirza Turdimov, Ibodulla Shoymardonov

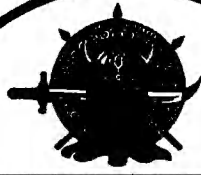
R a s s o m:

Temur Sa'dullayev

Go'ro'g'li: O'zbek xalq dostonlari / Aytuvchi Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li; Tahrir hay'ati: O. Yunusov, A. Ahmedov, M. Jo'rayev va boshq./ Rassom T. Sa'dulla. — T.: Sharq, 2006. — 448 b.

“Go'ro'g'li” turkumi dostonlari yuzga yaqin xilma-xil mazmundagi asarlarni o'zida birlashtirgan ulkan silsiladir. Xalq baxshilari bu turkumga kiruvchi dostonlarni sevib kuylab kelganlar. Ushbu jildga Rahmatulla shoir Yusuf o'g'lidan yozib olingan 27 doston kiritildi. Ularda afsonaviy xalq qahramonining tug'ilishi, uning bahodirona yoshligi, jasoratlarga to'la hayoti, ozodlik o'lkasi — Chambil shahrining bunyod etilishi, asrandi farzandlar — Hasanxon va Avazxonlarning Chambilga keltirilishi, ularning bahodirliklari turli-tuman sarguzashtli voqealar girdobida tasvirlanadi. Dostonlar qahramon va sevimli yor sadoqati, ota-ona va farzand burchi, birodarlik va do'stlik, ona yurtga muhabbat masalalaridan bahs etadi. Har bir doston badiiy mukammalligi va jozibadorligi bilan kitobxonni o'ziga jalb eta oladi.

BBK 82.3(5U)

GO'RO'G'LINING TUG'ILISHI

Bir vaqtlar Turkman eli Urganchga qarar edi. Zamonlar ag‘darilib, Urganch podsholigi barham topib, Urganchda bir podsho turadigan bo‘lib qoldi. Undan keyin taka, yovmit, ersari, ko‘klang turkmanlarining oqsoqollari bir joyga yig‘ilib, Og‘alibek deganni podsho ko‘tarib, Yovmitni o‘rtaliq, deb Yovmitda bir qulay joyni Og‘alibekka o‘rda qilib berib, bozor yurgizdirib qo‘ydilar. Turkman chochuv o‘tirganligi sababli qizilboshlar har doim turkmanga yov bo‘lib kelib, bu yog‘idan, u yog‘idan talab, mol, odam o‘lja qilib ketar edi. Og‘alibek hech qizilboshning uddasidan chiqqa bilmas edi. Og‘alibekning Gajdumbek, Hasanbek, Ahmadbek degan uch o‘g‘li bor edi. Gajdumbek bilan Hasanbek, otasi Og‘alibekning qirq yigitlari el qo‘rib yurar edi, Ahmadbek bo‘lsa, hali yosh edi.

Kunlardan bir kun qizilbosh yurtidan bir katta yov kelib, turkmanni ko‘p ovora qilib, Og‘alibekni o‘ldirib, turkmandan o‘g‘il-qiz asir qilib ketdi. Shu taloto‘pda Gajdumbek bilan Hasanbek ham bandi bo‘lib ketgan edi. Qizilboshlarning podshosi Xunxorshoh Gajdumbek bilan Hasanbekni tekshirib, Og‘alibekning o‘g‘illari ekanini bilib: “Turkmaning belgili o‘g‘lonlari ekan, bularning orqasidan elati oyoqqa turmasin”, deb xavf qilib, Gajdumbek bilan Hasanbekni ozod qilib, yurtidagi bir to‘da ozod qilingan turkmanlarga Gajdumbekni boshliq qilib, shaharning bir chetidagi qo‘riqni bularga yer qilib berdi. Shu yerda Gajdumbek bir to‘da turkmanga bosh bo‘lib, bechorachilik bilan tinch yashay berdi. Hasanbek bo‘lsa, bir to‘da mol qilib, boy bo‘lib, qo‘riqda turkmanlar bilan yashar edi. Gajdumbek bo‘lsa, shaharda turib, har zamonda qo‘riqqa kelib-ketib turar edi. Bular shu ahvolda qizilbosh yurtida yashay bersin. Endi turkman yurtidan eshiting.

Og‘alibek o‘ldirilgandan keyin turkman yurti yana bepodsho qolib, elat oqsoqollari yig‘ilib, Jig‘alibek degan bittasini podsho ko‘tardilar. Ammo Jig‘alibek juda qari odam edi. Uning Ravshanbek degan bir yosh o‘g‘li bor edi. Ravshanbek kattarib yigit bo‘lib, qirq yigit bilan elat qo‘riydigan bo‘ldi. Endi gapni Xunxordan eshiting.

“Turkmanlar yana tiklanib, Jig‘alibek deganni podsho ko‘tarib, yana qirq yigit qilib, elat qo‘ritib yurgan emish, — deb eshitib, — shu turkmanlarni toza o‘zimga qaratic, boj-xiroj to‘latib qo‘ymasam”, — deb juda ko‘p qo‘shin qilib, turkmanga bostirib kelib, Ravshanbekni ushlab, bandi qilib, ming-minglab molini o‘lja qilib, haydab keta berdi. Shunda Jig‘alibek qizilboshning sarkardalariga qarab aljirab, dovdirab: “Endi meni ham o‘ldiringlar. Men to tirikman, sizlarga xiroj bermayman”, — dedi. Qizilboshlar Jig‘alibekni o‘ldirib, Og‘alibekning o‘g‘li Ahmadbekni toptirib kelib: “Sen Xunxorshoh tomonidan turkmanga bek bo‘lib, boj-xirojini Xunxorshohga vaqtida yetkazib turasan”, — deb, Ahmadbek qo‘rqqanidan rozi bo‘lib, turkman yurtiga sardor qilib tayinlandi. Ahmad sardor turkmanda sardor bo‘lib tursin. Endi so‘zni Ravshanbekdan eshiting.

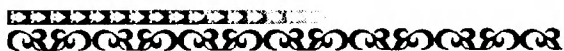
Ravshanbekni qizilboshlar yalangbosh, yalangoyoq bog‘lab, ot hukmida haydab, yurak-bag‘rini dog‘lab, qamchi urib, ilingan joyini qonatic borayotir. Shunda Ravshan oldida bir madad qilgudek kimsa topmay, avvali xudo, duyumi pirlarga sig‘inib, zor-zor yig‘lab, bir so‘z dedi:

Barchani yaratgan xudoy,
Bandi qildi Xunxor meni,
Och ofatday balolardan,
Zolimlardan qutqar meni.

So‘z bilmayin lolulashar,
Ko‘zlarin kosasi toshar,
Ilg‘orlashib tog‘dan oshar,
Badbaxtlardan qutqar meni.

Bari choqo qizilboshlar,
Qamchi urib ko‘zni yoshlar,
Shafqati yo‘q bag‘ri toshlar,
Jafosidan qutqar meni.

Yuray deyman, yurak dog‘li,
Uray desam, qo‘lim bog‘li,
Qonlar yutdi bekning o‘g‘li,
Qizilboshdan qutqar meni.

Choryorlar madad qiling,
Komil pirlar qo‘lim oling,
Ojiz qulni yo‘lga soling,
Urganj pirim hozir bo‘ling.

Qoldim ofat o‘rtasida,
Bul ham ko‘nglim xatosi-da,

Qo‘lim dushman po‘tasida,
Bandilikdan qutqar meni.

Ravshan yig‘lab, qilur nola,
Haq Rasul, rahm et bu hola,
Qamchi o‘qtalar qadala,
Yomonlardan qutqar meni.

Ravshanbekning qo‘l-oyog‘i qonab, ot hukmida zor-zor yig‘lab, piyoda bandi bo‘lib ketib borayotibdi. Xonasi kuygur qizilboshlar Ravshanbekning dod-voyiga quloq solmay, undan battar qamchilab, boshi demay, oyog‘i demay yasab borayotir. Shunda Ravshanbek o‘z holiga o‘zi xo‘rlanib, zor-zor yig‘lab, bir so‘z deb borayotir.

Ne savdolar tushdi mening boshima,
Hech kim rahm aylamas ko‘zda yoshima,
Hasrat o‘ti urdi ich-u tashima,
Qizilboshga bandi bo‘ldim, naylayin.

Ko‘paylashib ikki qo‘lim bog‘ladi,
Lolulashib bag‘ri-dilim dog‘ladi,
Chalqayib o‘zlarin baland chog‘ladi,
Qizilboshga bandi bo‘ldim, naylayin.

Qizilboshi ekan g‘alcha, til bilmas,
G‘ajir boyqush ekan, aytganni qilmas,
Taltayib turkmanni ko‘zlarga ilmas,
Qizilboshga bandi bo‘ldim, naylayin.

Qizilboshi ekan avbosh, bachchag‘ar,
Bir zangi sifatli, ko‘zlari chog‘ar,

Bari birday aqli kalta enag‘ar,
Qizilboshga bandi bo‘ldim, naylayin.

Qizilboshi ekan ola ko‘zlilar,
Kimligini bilmas osha so‘zlilar,
Tishlari oqchigan, qora yuzlilar,
Qizilboshga bandi bo‘ldim, naylayin.

Yakkalashsa kelar edi zo‘rligim,
Vodarig‘o, ko‘rsatmadim erligim,
Asir qolib, keldi qattiq xo‘rligim,
Qizilboshga bandi bo‘ldim, naylayin.

Dushmanimdan olarmanmi orimni,
Eshitmaydi bular qilgan zorimni,
Bek Ravshan der yetirmisham korimni,
Qizilboshga bandi bo‘ldim, naylayin.

Ravshanbek bechora yig‘lab borayotir. Sonsiz-sanoqsiz qizilbosh boshing demay, oyog‘ing demay Ravshanbekni yasab urib borayotir.

Tashvish tushar mard yigitning boshiga,
Lolulashib dushman tegra-do‘shiga,
Qonlar oqib tushib ko‘z-u qoshiga,
Hay, attang-ey, bekning o‘g‘li boradi.

Sitam ko‘rgan ko‘ngil moyday qoradi(r),
Yolg‘izlikda dardin kimga yoradi,
Tez yurgin, deb qizilboshlar uradi,
Ravshan shuytib bandi bo‘lib boradi.

Biyobonda tashna bo‘lib boradi,
Xafalidan bag‘ri to‘lib boradi.
G‘azab tortib rangi so‘lib boradi,
Shuytib Ravshan bandi bo‘lib boradi.

Oyog‘idan qumlar botib boradi,
Ayroliq dardini totib boradi,
Piyoda tanglayi qotib boradi,
Shuytib Ravshan bandi bo‘lib boradi.

Yelkasidan dushman do‘nib boradi,
Misli g‘ajir go‘shatga qo‘nib boradi,
Shuytib Ravshan bandi bo‘lib boradi.

Qizilbosh oldida yo‘rtib izillab,
Orqasiga boqsa dushman bizillab,
Bosh-oyoqdan qamchi zarbi jazillab,
Shuytib Ravshan bandi bo‘lib boradi.

Tosh qattimi, bosh qattimi, yoronlar,
Yuragida cho'kib yotar armonlar,
Bizga ham yetarmi yana davronlar,
Deyib Ravshan bandi bo'lib boradi.

Bandargoh-bandargoh bellardan oshdi,
Har nechuk savdoga ko'nikkan boshdi(r),
Necha manzil shabgir tortib, yo'l yurib,
Asqar tog'ning bag'riga yetishdi.

Endi bek Ravshanning bag'ri qon bo'ldi,
Turkman cho'li jovlik namoyon bo'ldi,

Navbat keldi, dushman qahramon bo'ldi,
Ozod bo'lmoq dardi dargumon bo'ldi.

Quloq soling suxanvarning tiliga,
Kim chidaydi ayroliqning hiliga,
Bek Ravshanni haydab jami qizilbosh,
Chiqib bordi Asqar tog'ning beliga.

Dardmand kimsaning ko'ngli yaradi(r),
Eronlik dushmanning ichi qoradi(r),
O'sgan eling endi qoldi orqada,
Holing qanday deb Ravshandan so'radi.

Shunda qizilboshlar bek Ravshanga qarab: “Endi o'sgan elingdan ayrilayotirsan, bachchag'ar turkman. Shu tog'ning ustidan yurtingga bir qarab ol. Ikkinchi bu yoqlarni ko'rmaysan, tag'i armonda ketma”, — dedilar. Shunda bek Ravshan qizilboshlarga qarab: “E, lovullashgan aqli kaltalar, hali turkman to'planar, elatlaringga tuman qoplanar. “Arab o'chini qirq yilda olibdi”, deganday turkmanga ham navbat kelar. Bek Ravshan qo'lingda abadiy qolmas”, — deb dadil turib, dushmanlarga qarab, mo'ylovini burab, bir so'z dedi:

Bu tog'larning qalin ekan tumani,
Bizni tutmoq doim dushman gumoni,
Bu baxtga eltgani turkman polvoni,
Ado bo'lmas bu dalaning sirtloni.

Dam bu damdir, o'zga damni dam dema,
Hali turkman savlatini kam dema,
Kuchlarimman bu elatni dim dema,
Hali zamon tug'ilar g'o'chlar zamoni.

Har turkmanlar chiqar yovning qasdidagi,
Arabi tulporlar o'ynab ostida,
Po'lat nayza yarqillashib dastida,
Urush bo'lar shu Badbaxtning ustida.

Qizilbosh deganga nayza sanchilar,
Maydon ichida qolib loshi yanchilar,
O'ch olgan so'ng ha demayin ustingdan,
Og'iz kerib g'ing deyishlaring tinchilar.

G'idinglab ko'pshitma og'iz o'rtini,
Burama, bachchagar, ha deb muringni,
Eson bo'lsam elatingning, yurtingning
Tuprog'ini sovrganim ko'rasan.

Bahor bo'lsa bulbul qo'nar guliga,
Qo'shiq aytar muqom tashlab tiliga,
Qizlaring keltirib turkman eliga,
Cho'ri qilib quchganimni ko'rasan.

Jang kuni qo'zg'alar mardning g'ayrati,
Yig'ilib jam bo'lar turkman elati,
Yetib kelar qasos olmoq navbati,
Shunda qirib-jo'yganimni ko'rasan.

Kakliklar charx urar tog'-u qiyada,
Hayday ber, hayday ber poy-u piyoda,
Qachon bo'lsa turkman sendan ziyoda,
Katta qirg'in qilganida ko'rasan.

Maqtanma, qizilbosh, chirkin gandasani,
G'ayridinsan, lot-manotga bandasani,
Ha demasdan joning bo'lsa tandasani,
Turkman chovut solganini ko'rasan.

Bek Ravshan qo'rqmaydi pishak do'g'idan,
Nomard panoh istar sening oyg'ingdan,
Hali zamon turkmanlar o'rab sog'ingdan,
Haydab olib ketganida ko'rasan.

Ana endi bek Ravshandan qizilboshlar bu so'zlarni eshitib: “Voh, enag'arning damining balandliginiyey. O'zi o'limga hukm bo'lib turib, aytdan yirik gaplariga qarang. Buni shu yerda chopib tashlasak, o'ljamizni bepul yo'q qilgan bo'lamiz, ham Xunxorning g'azabiga qolamiz. Undan ko'ra buni tezroq Xunxorga topshirib, mukofotini olish kerak. Cho'lda og'zi beo'lchov o'sib, har nimani gap deb o'tlab yurgan sahroyi turkman-da”, — deyishib, bek Ravshanni urib-yasab, nar yoqqa endirib, haydab keta berdi.

Achchiq qamchi berib Ravshan soniga,
Aslo rahm aylamay yig'laganiga,
O'chakishib-o'chakishib haydadi,
Qo'l-u oyog'ini bo'yab qoniga.

Qamchi urar boqmay ko'z-u boshiga,
Shalha bo'lib, badanlari zirqirab,
Isitma chiqadi ichdan tashiga.

Hay, attang-ay, alam tushdi boshiga,
Qizilbosh aylanib tegra-do'shiga,
Tez yurgin, ey, bachchag'ar, deb haydadi,
Rahm aylamay ko'zdan oqqan yoshiga.

Ariq kelsa juppay qilib sakratdi,
Uvat kelsa, yur, deb nayzaman turtdi,
Ko'r sichqonday bekning o'g'li bechora,
Sonsiz qizilboshning oldida yo'rtdi.

Oyog'idan shuvoq boshi qon bo'ldi,
Ko'rgulikni ko'rgan g'arib jon bo'ldi,

Ana endi qizilboshlar Ravshanbekni shahar arkining tubiga haydab bordilar. Bu yerda bandi bo'lgan boshqa ko'p turkmanlar ham bor ekan. Ularga bir boshliq arkdan tushib, bitta-bittadan qo'llariga ozod xati tutqazib: "Sizlar falon qo'riqqa borib, Gajdumbekning ixtiyorida dehqonchilik qilasizlar", — deb bir navkarga qo'shib yubordi. Navbat Ravshanbekka kelib: "Sen ham tavba qilib, uzr so'ra. Senga ham ozod xati olib berib, qo'riqqa — og'aynilaringning qoshiga yuborayin, — dedi. Shunda Ravshanbek Xunxorning vakiliga qarab, men o'lsam ham dushmanga tovba qilib, yalinmayman", — deb bir so'z aytdi:

Badbaxtning tog'lari baland qiyama,
O'laman deb mard so'zidan toyama,
Men u aytgan qo'rqog'ingdan emasman,
Qo'lingdan kelganin qilgin, ayama,

Elatingga asir bo'lib kelaman,
Navbat kelib bir kun o'chim olaman,
Qizilboshga yalingandan bilib qo'y,
Ajalimdan besh kun burun o'laman.

Imon bormi sening asli dilingda,
Gerdayib maqtanmoq bordir tilingda,

Bu so'zni eshitib, Xunxor shohning vakili: "Bu juda bir o'r turkman ekan", — deb arkka chiqib, Ravshanbekning qul qilib sotilishiga hukmnoma olib kelib, bek Ravshanni tutib borgan qizilboshlarga berdi. Xunxorshohning rasmida asirni kim keltirsa, o'sha sotishga haqli edi. Ana endi bek Ravshanni tutib keltirgan qizilboshlar qulning belgisi uchun Ravshanbekka cho'chchayma kalapo'sh kiydirib, qul bozoriga qarab haydab keta berdi. Ana endi shuytib qizilboshlar Ravshanbekni qul bozoriga olib bora bersin, bir-ikki og'iz so'zni Hiloloydan eshiting.

Ot hukmida yura-yura Ravshanga
Buldirab bir shahar namoyon bo'ldi.

Qizilbosh maqtanib borar shanqayib,
Ravshan ketar qarab og'zi anqayib,
Bir shahar ko'rindi changib uzoqdan,
Minorlari, peshtoqlari qanqayib.

Kim yaxshi, kim yomon ollo biladi,
G'amlik, shodlik mard boshiga keladi,
Minor, peshtoqdan so'ng oli binolar,
Ilgari borgan sayin yaqin bo'ladi.

Qizilbosh ko'nglini endi tindirdi,
Nos chekib tuflashib kayfin qondirdi,
Yalang oyoq, yalang bosh qip Ravshanni,
Qamchi urib bergi betdan endirdi.

Qarab bo'lmas qizilboshning ko'rkiga,
Xina suykab soch-u soqol, bo'rkiga,
Bek Ravshanni darvozadan kirgizib,
Haydab bordi shaharining arkiga.

Meni bo'yin qo'yadi deb o'ylama,
Ayama, turibman mana qo'lingda.

Qizilboshning ko'ngli qattiq tosh kelar,
Chin yig'lasa, so'qir ko'zdan yosh kelar,
Do'g'laganing qari-qartang kasalmand,
Qartanglarning yuragi po'k-bo'sh kelar,
Xunxoringga elanmaklik xush kelar.

Bek Ravshan sira ham yonin bermaydi,
O'lmasa, dushmanga qilich bermaydi,
Lolulashgan eronlikning barini,
O'ymalashgan chumolicha ko'rmaydi.

Hiloloy Gajdumbekning ota bir, ena boshqa singlisi edi. Gajdumbeklar asir bo'lib Xunxorga kelgan vaqtida besh yashar qizcha bo'lib, turkmanda bo'lganini esma-es bilar edi. Hozir Hiloloy shipday bo'lib, bo'y yetib qolgan edi. O'zidan o'zi darvozaning shanlog'idan Hiloloyning ko'zi ko'chaga tushib qolib, bir to'da qizilboshlarning bir turkman yigitini qul qilib sotmoq uchun haydab o'tayotganini ko'rib, Ravshanbekni qizilboshlarning haydab borayotganda, bir tomondan, Hiloloyning ichi achib, rahmi kelsa, bir tomondan, asli turkman yigiti ko'ziga issiq ko'rinib ketdi. Hiloloy qanday, ko'zlari cho'lponday, qoshlari kamonday, o'zi barno, aqli raso, hamma narsaga fahmi yetadi. Shunda Hiloloy: "Bu sho'rlik turkman yigiti qizilboshlarga bandi bo'lgan ekan. U turkman yigiti emasmi, Xunxorning arkida tovba qilmay, do'ng bo'yinlik qilgan ekan. Shuytib buni bozorga eltib, qul qilib sotishga buyurgan ekan. Endi bu bechora turkman yigitini qizilbosh qul qilib bozorda sotadi. Bir zolim qizilbosh sotib olib, bo'rbayiga yontoq bilan urib, azobini berib ishlatadi. Endi men Gajdumbek akamga aytayin. Hovlida xizmatkor yo'q, bugun bir qul sotib oling, deyyayin. Akam bozorga borib shu turkman yigitga ko'zi tushar. Xudo ko'ngliga bir rahm solsa, shu turkman yigitini sotib olib keltirsa. Hovlimizda ko'p azob ko'rmay, musofir bo'lmay yurar edi", — deb bundan ham boshqa bir qancha shirin o'ylarni o'ylab turgan edi. Qarasa, Gajdumbek beliga malla po'tasini bog'lab, sufadan turib, nosini tuflab, bozorga bormoqqa rav bo'la berdi. Shunda Hiloloy Gajdumbek akasiga qarab, bir so'z dedi:

Erta turib zar kokilim tarayman,
Qiz boshimman mol-u holga qarayman,
Katta hovli yumushi zo'r, akajon,
Bu hovliga bir xizmatkor so'rayman.

Ayvon-ayvon baytaling bor, oting bor,
Jiyron dan, samandan xonazoding bor.
Xunxorga har choshka salom-doding bor,
Bu hovliga bir xizmatkor so'rayman.

Sen chiqsang ko'chaga, bunda qolaman,
Mol-u holga beda-somon solaman,
Bo'shasam yangamning ishin olaman,
Shunday qilib, aka, juda tolaman,
Bu hovliga bir xizmatkor so'rayman.

Bilaman qizilbosh bunda kelmaydi,
Kelib turib bizga xizmat qilmaydi.
Ular biz turkmanni ko'zga ilmaydi.
Bu tashvishlar xizmatkorsiz bo'lmaydi.

Shu sababdan borib bir qul olsangiz,
Olib kelib bunda tamg'a solsangiz,
G'arib mushtiparman, ko'nglim olsangiz,
Bu hovliga bir xizmatkor so'rayin.

Yig'laydi Hiloloy, g'arib bechora,
Aka, aylang bugun holimga chora,
Bir qul oling, rahm aylab men zora,
Xizmatdan toliqib bo'ldim ovora.

Gajdumbek o'ylasa, Hiloloyning so'zi ma'qul: "Axir, Hiloloy bo'y yetgan bir qiz bo'lsa, hovli to'la ot, qoramol. Bu mollarga qarasinmi, yangasining ishiga yordam bersinmi. Ey, o'zim hamiyatsizman, bittadan bitta o'gay singlim bor ekan, buni shunchalik ovora qilibman, uyatini tashlab, o'zi tilga kelibdi. Hay, attang, qizilboshlar bizga xizmat qilmasa, bozordan qul sotib olgani pulim yo'qmi", — deb Hiloloyga qarab, Gajdumbek bir so'z dedi:

Mayli, bugun senga bir qul keltiray,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy,
Shikasta ko'nglingni obod aylayin,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Musofir yurtinda boshim tumanda.
G'ayri yurti qursin osha yomon-da,
Bu ellarda boshing bo'lsin omonda,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Aqling kamolinda, to'liq yoshingda,
G'am-alam saqlama aziz boshingda,

Gajdum, Hasan og'ang bordir qoshingda,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Kamliging yo'q qaddu qomat, ko'rikda,
Adashmaysan har bir yo'li yo'riqda.
Kal-u ko'r og'ayning yashar qo'riqda,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Dam bu damdir, o'zga damni dam demas,
Mard boshiga qayg'u tushsa, g'am yemas,
Boyligim ham hech kimsadan kam emas,
Aslo xafa bo'lma, jonim Hiloloy.

Suluv qizlar shoyi kiyib shaylansin,
Doimo g‘animning qo‘li boylansin,

Aslo xafa bo‘lma, jonim Hiloloy.
Bir boshingdan o‘ttiz ming qul aylansin.

— Xafa bo‘lma, singlim. Sen aytding, men qilmadimmi? Ana endi bugun aytding, agar bozorda qul ming tilla bo‘lsa ham senga bir qul yo bir cho‘ri olib kelib berganim bo‘lsin, — deb Gajdumbek uyiga qaytib kirib, ming tillani sanab, bir qo‘sh xaltaga solib, qo‘sh xaltani beldagi po‘tasiga qistirib, bozorga chiqib, darrov bozordan mayda-chuyda ishlarini bitirib, go‘sh, guruch, sabzi, piyoz, choy, qalampirlarni xurjuniga solib, bir qog‘oz nosni boshiga qistirib, katikdan aylanib qul bozoriga o‘tdi. Ana shunda Ravshanbekni qizilboshlar to‘rt yuz tanga, xaridorlar bo‘lsa, uch yuz tanga, deb turibdi. Gajdumbek shunday aylanib, bozordagi qullarga birma-bir qarab o‘tayotib, ko‘zi Ravshanbekka tushdi. Qarasa, bir to‘da qizilbosh bir turkman bolani qul bozorga solib o‘tiribdi. Har zamonda Xunxorga tovba qilmagan bittayarimta qul qilib sotilganini ko‘rib yurgan Gajdumbek bu ishga taajjub qilmadi ham. Lekin qul olaman, deb kelganligi uchun shu turkman yigitning qoshidan naryoqqa o‘tib ketgusi kelmay qolib, qizilboshlarga qarab, Ravshanning narxini so‘rab, bir so‘z dedi:

Eshitinglar, bozordagi savdogar,
Shu qulga bo‘ldim, do‘stlar, talabgor,
Oq ko‘ngilman bul bachchaga xaridor,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

Yarashiqqa zarrin po‘ta o‘rayin,
Amalim bor, shomurtimni burayin,
Shu bachchani bahosini so‘rayin,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

O‘lmasam dunyoda davron surayin,
Ko‘p yashayin, ko‘p yilgacha turayin,

Men ham endi qul ishlatib ko‘rayin,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

Hovli-haram qildim Xunxor elidan,
So‘z olinglar boshchi dallol tilidan,
Kelgan o‘xshar oshib Badbaxt belidan,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

Eshiting, yoronlar, aytgan so‘zimni,
Gajdumbek jibachi deydi o‘zimni,
Shu turkman bachchaga tikdim ko‘zimni,
Ayt narxini, puling sanab berayin.

Shunda dallolboshi kelib: “Hov, Gajdumbek, bu qulning narxi to‘rt yuz tanga bo‘lsa ham, lekin sizga ming tillaga sotiladi. Nega desangiz, turkman turkmanni qul qilib olgani uchun”, — dedi. Gajdumbek ming tillani qizilboshlarga sanab berib, vasiqasini yozdirib, qizilbosh qozisiga muhr bostirib, qulni o‘ziniki qilib olgandan keyin turkman bachchani qizilboshlarga ta‘riflab, bir so‘z dedi:

Bugun kushod bo‘ldi baxtim savdosi,
Gavharga arziydi turkman bahosi,
Yoronlar, yo‘qdir so‘zimning xatosi,
Shukur, bo‘ldim xaridori bu qulning

Bu qulning bir tuki arzir ming qulga,
Turkmanning izlari tenglashmas pulga,
Egam boshlab meni shu to‘g‘ri yo‘lga,
Shukur, bo‘ldim xaridori bu qulning.

Bu qulning oy bilan tengdir jamoli,
Yo bo‘lmasa, ko‘kda oftob misoli.

Ko‘ngil qulfing ursa jo‘ra bo‘lali,
Shukur, bo‘ldim xaridori bu qulning.

Bu qulning issiqdir husn yulduzi
Umidman charaqlar chaqmoqday ko‘zi,
Takami, yovmitmi, ko‘klangmi o‘zi,
Shukur, bo‘ldim xaridori bu qulning.

Gajdumbek uyg‘ondi bugun o‘ngidan,
Shodliklar kelgayda g‘amim so‘ngidan,
Ayroliq yurtida tengi-tengidan,
Shukur, bo‘ldim xaridori bu qulning.

Ana shuytib, Gajdumbek Ravshanbekni yetaklab, qul bozoridan olib chiqib, yo‘lda ismi-zotini so‘radi. Ravshan: “Ismim Ravshan, yovmitlikman. Jig‘alibekning bel bolasi bo‘laman. Qirq yigit bilan el qo‘rib yurar edim. Xunxorning bir to‘da askariga asir tushib, bunda kelib, sizga qul qilib sotildim. Boya dalloldan eshitishimga qaraganda, siz ham turkman ekansiz. Meni qizilboshga qul qilmay, o‘z bovrin turkmanga qul qilganiga shukur. Endi bu musofir yurtda men sizga qul, siz menga xo‘ja”, — deb zor-zor yig‘lab, Ravshanbek Gajdumbekka qarab, bir so‘z dedi:

Xudoyimga shukur etay, xo'jayin,
Ola ko'zli qizilboshga tushmadim,
Ko'z ko'rmagan ayroliqning xaylida,
Bandi bo'lib bag'ri toshga tushmadim.

Qismatim shu ekan, yo'lda surildim,
Ozmi-ko'pmi achchiq qamchi urildim,
O'lgan edim, siz sababli tirildim,
Xunxor elda qizilboshga tushmadim.

Qizilboshlar bilmaganim bildirdi,
G'olib kelib o'z bandiga ildirdi,

Bu so'zlarni Gajdumbek eshitib, Ravshanbekka:

— Uka, xafa bo'lma, men ham Yovmit turkmanidan bo'laman. Sen Jig'alibekning o'g'li bo'lsang, men Og'alibekning o'g'li bo'laman. Bir vaqtlar Og'alibekning ikki o'g'li — Gajdumbek, Hasanbek degani yuro'zg'ori bilan Xunxorga asir bo'lib ketgan deb eshitgandirsan. Keyinchalik men otamni qizilboshlar o'ldirib qaytganini, turkmanga sening otang Jig'alibekning xon bo'lganini eshitganman. Turkmanda barcha kal-u ko'r og'aynilar eson-omonmi? Hay, shuytib, uka, "o'lib-o'lib kim qoldi, sening bilan men qoldim", deganday, xudo nasib qilib menga duch bo'lib sotilganingga qara. Mayli, "sababdan sabab, balchiqdan imorat", albatta menikida xor bo'lmaisan. Rasmi qulsan, haqiqatda ozodsan. Men turkman bo'lib, seni qul qilib yursam, turkman nomimni bulg'agan bo'laman. Isming Ravshan ekan. "Yaxshi nom — yarim davlat". Xonamga ravshanlik bo'lg'ay, — deb Ravshanbekning ko'nglini ko'tarib, hovlisiga ergashtirib olib borib, Ravshanbekni mehmonxonasiga qo'yib, Gajdumbekning o'zi ichkari hovlisiga o'tib, bozordan keltirgan narsalarini xotiniga berib, o'zining ko'hnalarini chiqarib, Ravshanbekka kiydirib, xotiniga: "Mana bu qul, lekin haqiqatda qul emas. Sabab bilan Yovmitdan keltirilib sotilgan. Asli turkman, bu bizga xudo bergan xizmatkor. Buni qul deb qaynimni haqorat qilma", — deb tayinladi. Hiloloyga ham: "Bu qul asli qul emas, turkman bolasi. Aka deb yur, ko'nglini og'ritma", — deb tayinladi. Shuytib gapning qisqasi, Ravshanbek Gajdumbeknikida qul bo'lib, hovli xizmatini qilib yura berdi. Ana shuytib, Gajdumbek bo'lsa, podsholikda amaldor, jebachi, ko'p ishli odam, Ravshanbekning noni, choyidan xabar olguvchi Hiloloy. Ana endi Hiloloyning kundan kunga Ravshanbekka shafqat va muhabbati ortar edi. O'zidan o'zi Ravshanbekning sini-sinbati Hiloloyni kun sayin o'ziga tortar edi. Ravshanbekning ham Hiloloyga hushlari og'ib yurar edi-yu, lekin olama-jomakor kiyimi bilan, qullik holi bilan o'zini Hiloloyga teng emas, Hiloloy ardisari menday qulni ko'ziga ilmas, deb ma'yusona, o'g'runcha teshik va shanlog'lardan qarab yurar edi. Hiloloy bo'lsa, Ravshanbekni zimdan suyib, bu g'ayri yurtlarda o'ziga hamdam topmay, juda bo'y yetib ketgan qiz emasmu, asli turkman bolasini o'ziga teng bilib, ichi kuyib, akam meni berganda ham shu Ravshanday yigitga beradi-da, deb qanday qilib o'z dard-u holini Ravshanbekka bayon qilishning hisobini topmay, isitmasi gurpillab yurar edi.

Kunlardan bir kuni Hiloloy mehmonxonaning sufjasidan turib, hovlini supurib yurgan Ravshanbekka qarab, bahona qilib, bir necha joydan timsol keltirib, bir so'z dedi:

Ravshan, qara Badbaxtning beliga,
Qorlari eribdi, bahor bo'libdi,
Alvon-alvon jong'oshinlar bargiga
Shudring tushibdi, chiqsuv' to'libdi.

Bulbullar qo'nibdi daraxt guliga,
Turli-turli sano olib tiliga,

Do'stim g'amgin, dushmanimni kuldirdi,
Bunda kelib bag'ri toshga tushmadim.

G'aflatda vaqtimda tuzoq otdilar,
Bandi aylab tirsagimdan chatdilar,
Aylanay baxtimdan — sizga sotdilar,
Sho'rim qisib qizilboshga tushmadim.

Otam yig'lab qoldi Yovmit elida,
Ne azoblar ko'rdim Asqar belida,
Ravshan qulning hamd-u sano tilida,
G'ayri yurtda bag'ri toshga tushmadim.

Qo'ng'ir salqin tushib Xunxor eliga,
Ko'ngillar bahriga bahor bo'libdi.

Issiq quyosh kamarlarni kesibdi,
Shu yoqqa turkmandan shamol esibdi,
Bir nimadan mening bag'rim isibdi,
Ko'ngillar bag'riga bahor bo'libdi.

Shamol tursa, bodomchalar shinkillar,
Mehmon kelmak bo'lsa, quloq chinkillar,

¹ Shudringdan keyin dov-daraxtlar, o't-o'lanlar barglaridan tomayotgan tomchilarni chiqsuv deyiladi.

Qaldirg' och g'ijirlab, to'rg'ay zinkillar,
Ko'ngillar bahriga bahor bo'libdi.

Baxshi terma to'qir yurak kuchidan,
Ko'ngil o'char orzu-havas puchidan,
Tong shamoli turar tog'ning uchidan,
Ko'ngillar bahriga bahor bo'libdi.

Bu so'zni Ravshanbek Hiloloydan eshitib:

— Ha, ko'klam bo'lariga bo'lgan, lekin men bir qul bo'lsam, tabib bo'lmasam, bilmasam, senda qanday dard bor, unga qanday davo bor, — deb zor-zor yig'lab, Hiloloyga qarab, bir so'z dedi:

Hiloloy, qo'zg'ama ichki dardimni,
Kasalingning davosini na bilay,
O'z boshimman o'zimdirman ovvora,
Darding nayu, davosini na bilay.

Qul deganning ishi xizmatda turmoq,
Nuri kuramog'u hovli supurmoq,
O'zini cho'pdan ham, xasdan ham past ko'rmoq,
Darding nayu, davosini na bilay.

Qul degan xo'jayin erkiga banda,
Oyog'ida choriq, egnida janda.

Ravshan asli sayiszoda sinchi emasmi, allaqachon Hiloloyning ichki dardini bilib qo'ygan edi. Shunda ham o'zining qulligini bo'yniga olib, bu voqealarni o'zidan qochirib, shunday degan edi. Ammo Hiloloy Ravshanbekni hali ongsiz, nodon, deb bilib, Ravshanbekka qarab: “Menga bu qizilbosh yurtining tabiblari kerak emas, menga faqat sen tabiblik qila olasan”, — deb zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Ravshanjon, o'zingsan takkon, tabibim,
Dardimga davo qil bugun, chirog'im,
Qizilbosh tutmasdan qorday tanimni,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

Ilohim ochgayda bandi yo'limni,
Dushmanlar tutmasin bunda qo'limni,
Senga bag'ishlayin jon-u dilimni,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

So'z so'zlagan menday nozik adodi,
Tanni tanga qo'shgan ustoz dodi,

Bu so'zni eshitib, Ravshanbek bechora o'z soyasidan hurkib-qo'rqib, Hiloloyga yalinib, qulni qul holiga qo'y, deb zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Bu yerlarga qul bo'p kelgan bechora,
Qancha o'rtansang ham netay, na chora,
Meni deb, jon bekach, bo'lma ovora,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Dashtdan kelar g'azaloyning sadosi,
Hiloloyning bormi dardin davosi,
Bahorkarda ekan ular ma'vosi,
Ko'ngillar bahriga bahor bo'libdi.

Shomgacha ishlamoq, turib azonda,
Darding nayu, davosini na bilay.

Tabib ko'p, takkon ko'p Xunxor elida,
Taxtasi oldida, maqto'v tilida,
G'amdin bo'lak na bor qulning dilida,
Darding nayu, davosini na bilay.

Tabiblar dardingni bilmaymi, axir,
Men bir diyorumdan ayri musofir,
Ravshan janda kiygan g'arib bir faqir,
Darding nayu, davosini na bilay.

Boqishing bag'rimga bir o'q qadadi,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

Barcha maxluq jufti bilan bop bo'lar,
G'iybatchining ishi, ermagi gap bo'lar,
Bir qiyo boqmasang, Hilol sop bo'lar,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

Endi sharm-u hayolarni tashlayin,
Seni yaxshi ko'rib ko'zim yoshlayin,
O'zgani demayin, o'zing ushlayin,
Dardimga davo qil, Ravshan chirog'im.

Tuman daryosiday toshib to'lmagin,
Bir g'arib qulingga ko'ngling bo'lmagin,
Men-ku asli o'lgan odam hisobi,
Sen o'zing bekorga halak qilmagin,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Bahorda ochilgan bog'da loladi(r),
Shukur qing barisini har kim oladi,
Behudaga joning nobud bo'ladi,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Bu ishing akangman yangang bilmaymi,
Bilib turib seni nobud qilmaymi,

Yashirinchi gunoh oshkor bo'lmaymi,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Ravshan qul yig'laydi senga zor-zor,
Qulingman, ilgimda nima ixtiyor,
Holimni choqlamay bo'lmay gunohkor,
O'z holimga qo'ygin bunda, Hiloloy.

Bu so'zni Hiloloy Ravshanbekdan eshitib: "Ravshanjon, jonginam, agar shu bugun ko'nglimni olmasang, hojatimni ravo qilmasang, hasratingda halok bo'laman. Tongla qiyomatda qo'lim yoqangda bo'ladi", — deb zor-zor yig'lab, Ravshanbekka yalinib, imranib, Hiloloy bir so'z dedi:

Musofir yurtida men ham g'aribman,
G'ariblikda munglik bo'lib yuribman,
Seni ko'rib jon-u dilim beribman,
Toqatim toq bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Qizil gul ochilar g'unchadan g'uncha,
Toqatim yo'q tag'i gul ochilguncha,
Ko'zimdan oqqan yosh misli targ'uncha,
Sabrim tamom bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Xunxor elda kimga tengu toy bo'ldim,
G'amning botqog'iga botdim, loy bo'ldim,
Husningga eridim misli moy bo'ldim,
Shu bugun agarda holim so'rmasang,

Ajalning otiga mindim, shay bo'ldim,
Toqatim toq bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Oting Ravshan, o'zing ravshan chirog'im,
Ka'bamsan, jonimsan, ko'nglim qarog'im,
Sensiz bu dunyoda yo'qdir turmog'im,
Sabrim tamom bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Kulib boqishingga beray jonimni,
Qo'rqmay tut, baxsh etdim senga tanimni,
Bo'lmasa, ol pichoq, boshqa iloj yo'q.
O'z qo'lingman oqiz bag'ir qonimni,
Toqatim toq bo'ldi, Ravshan, rahm ayla.

Hiloloy toza beorom, betoqat bo'lib yig'lay berdi. Ravshanbekning nazari Hiloloyga tushib, shunday go'zal, shunday barno nozaninning elanib, imranib yig'layotganiga rahmi kelib, xudo biladi, shunday tashnai visol bo'y yetgan ko'nglini ovlamoq balki savob bo'lsa kerak, deb Hiloloyga mayil qilib, sochlarini siladi. Hiloloy ham o'zini Ravshanbekning quchog'iga tashladi. Shunday qilib, Ravshanbek bilan Hiloloy to'pishib, ovloq mehmonxonada quchoqlashib, olamdan bexabar ko'ngil olishib, barcha tashvish-mehnatlarni unutib, mehmonxonada uxlashib qoldilar. Endi Gajdumbekdan eshiting.

Gajdumbek jebachi qo'riqda dehqonchilik qilayotgan turkmanlarning oldiga ketgan edi. Bir-ikki kun turkmanlarnikida mehmon bo'lib, bugun qaytib hovlisiga kelsa, hovlida mollar suv ichmagan, hovlining yarmi hali supirilmagan. Gajdumbek: "Nega bunday ekan. Bechora Ravshan ukam horib mehmonxonada uxlab qolgan bo'lsa kerak", — deb otdan tushib, otini o'zi bog'lab, Ravshanni uyg'otayin, deb asta mehmonxonaga kirsam, Hiloloy bilan Ravshan mahkam quchoqlashib, olamdan bexabar, uxlashib yotibdi. Shunda birdan Gajdumbekning qoni qaynab, achchig'i kelib, xanjarini g'ilofidan sug'irib, Hiloloy bilan Ravshanbekning kallasini qo'shasiga kesib tashlamoqchi bo'lib, bir choqladi-yu, lekin shunday ikki chiviqday yoshlarni nobud qilib tashlagani ko'zi qiymay, agar indamay qo'yaqolsa, yana g'ayurligi qo'ymay, oriyat-nomus degan gap bor, qo'lida shamshir Hiloloy bilan Ravshanbekka qarab bir chirpinib turgan pil-lasida, birdan Hiloloyning ko'zi ochilib ketib, Gajdumbekka qarab, yalinib: "Akajon, Ravshanda gunoh yo'q, gunoh menda, o'ldirsang meni o'ldir, Ravshanga indama", — deb o'zini Ravshanbekning ustiga tashlab, zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Akajon, indama gunohsiz qulga,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda,
Asli juvonmarg bo'p o'lmakka loyiq,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda.

Odil qul, insof qil, Xunxor elida,
Asirmiz hammamiz shohning qo'lida,
Munofiqlik yo'qdir singling dilida,
Sharmanda sho'rliman, ayib o'zimda.

Kim yomon deb aytar urug'-elini,
Yoqtirmayman qizilboshning ulini,
G'ayri dinning bekdodiga tekkancha
Men o'zim xohladim turkman qulini,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda.

Taklif qildim, mayxonaga kir, dedim,
O'z qo'lingman menga sharob ber, dedim.
Bu gunoh o'zimdanda bo'ldi, akajon,
Dinim, elim, urug'imni bir, dedim,
Sharmanda sho'rliman, ayib o'zimda.

O'zligimdan qora qildim yuzimni,
Qon yoshga to'ldirdim shahlo ko'zimni,
G'ayri dinlar bosmasin deb izimni,

Ravshanga topshirgan edim o'zimni,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda.

Mushtiparman, rahm aylagin holima,
Musofir yurtida, jism-u jonima,
Og'am sen, otam sen, Asqar tog'imsan,
Shafqat qilib jilov solma yo'lisma,
Sharmanda sho'rliman, ayib o'zimda.

Hiloloy der boqqin arz-u dodima,
Gugurt urma siyamdagi o'tima.
O'ldirsang, o'laman, kechsang, qolaman,
Ko'ngil berdim o'z qabilim-zotima,
Sharmanda singlingman, ayib o'zimda.

— Akajon, ham og'amsan, ham otam o'rnida meni tarbiya qilib, katta qilgan otamsan. Bu musofir yurtida o'ldirsang, o'lib ketaman, kechirsang, o'lmay qolaman. Ravshanda gunoh yo'q, menda,— deb mo'ltmo'lt yig'laganida Hiloloyning ko'zidan tomgan qatra-qatra yoshlari Ravshanbekning yuziga tomib, Ravshanbek shunday uyg'onib, ko'zini ochib qarasa, Hiloloy akasi Gajdumbekka qarab, gunoh menda, deb yig'lab turibdi. Gajdumbek ham shardan' tushub, Hiloloyning aytgan so'zlariga qanoat hosil qilib turib edi, birdan Ravshanbekning uyg'onib qolganini ko'rib, Gajdumbek indamay, tashqariga chiqib ketdi. U ichkari hovlisiga o'ta solib, bu gaplardan xotinini xabardor qilib: “Tez borib Hiloloy bilan Ravshanga ayt, men Ravshanni ozod qilib, ichkuyov qilaman. Tez bor, mabodo sharmandalikdan bir hodisa bo'lib qolmasin, — deb o'zi ko'chaga chiqib ketdi. Gajdumbekning xotini darrov mehmonxonaga o'tib, Hiloloy bilan Ravshanbekka kulib: Ha, yoshlik-da, xafa bo'lmanglar, hayotda shunday-shunday bo'ladi-da. Ravshan, xafa bo'lma, Gajdumbek seni ozod qilib, ichkuyov qilib olar emish,”— dedi. Bu xabarni eshitib, Ravshanbek ho'ngrab yig'lab yubordi. Shunda Ravshanbek nima dedi:

G'ayri yurtga tushgan edim qul bo'lib,
Shodmon etdi ko'nglim olib turkmanim,
Asli zotim, qabilam bir, elim bir,
Mehribonim, jonim ka'bam, turkmanim.

Xunxor elning yo'li baland-past ekan,
Gajdumbek yakka bir zabardast ekan,
Zar qadrini zargar bilar degani
Haq ekan, haq ekan, haqqa rost ekan,
O'lmasin, har yerda bo'lsa turkmanim.

Bir ojiz quldirman, yo'riq-jo'nim yo'q,
Yovmit elda bir ul edim, minim yo'q.
Ham akam, ham otam bo'lsin Gajdumbek,

Shundan boshqa og'am ham yo'q, inim yo'q,
Har yerda himmati baland turkmanim.

Musofir bandalar ishi nadomat,
Har kuni yuz hasrat, yuz bir qiyomat,
Bandining manglayin ochdi duch kelib,
Xunxor elda Gajdumbekday vallamat.

Ravshan qul musulmon, xudoga banda,
Agarchi bo'lsa ham yo'qsul, aftoda,
Vos-vos urib bo'lgan edim sharmanda,
Gajdumbek bir vallamat ekan-da.
Xizmatin aylayin jon bo'lsa tanda.

Ana endi Gajdumbekning xotini Ravshanbek bilan Hiloloyga: “Nima, sizlarning bu ishlaringni Gajdumbek bilan mendan boshqa hech kim bilmasa, hali bu yog'i o'z-o'zimiz-ku, Gajdumbek qulini o'z urug'idan bo'lgani uchun ozod qilib, o'ziga ichkuyov qilib olibdi, deydi-qo'yadi. Olam guliston. Shuning nesiga xafa bo'lib o'tirasizlar,”— deb bir xil yaxshi gaplardan gapirib ko'ngillarini ochib o'tiribdi. Gajdumbek qo'riqdagi turkmanlarga bir boruvchi kishidan noma yuborib, o'zi qizilbosh qozisidan Ravshanbek bilan Hiloloyga nikoh qiydirib, kechqurun hovlisiga qaytdi. Shu kechqurun araz urishganday

¹ Jahldan, yomon fe'ldan.

bir-birlariga indashmay tongni ottirib, Gajdumbek erta bilan ikkita g‘ulimi qo‘yni so‘yib, katta qozonga go‘shetni solib, sho‘rvani pishira berdi. Gajdumbekning xotini quyruq moyga so‘lqillatib yumshoq patirni pishira berdi. Tush og‘a qo‘riqdagi turkmanlar ayol, bola-chaqalari bilan yetib kelishdi. Gajdumbekning xotini bilan Hasanbekning xotini Hiloloyga juft yanga bo‘ldi, shuytib, g‘ayri yurtida rasm-rusmini o‘tkazib, otam-enam qilib, ikki yoshni qo‘shib qo‘yishdi. Ertasiga turkmanlar qo‘riqdagi ovullariga qaytib ketayotganida, Hasanbek Gajdumbek akasiga kuyovni bizning ovulga ziyofatga olib bor, deb mehmonliqqa taklif qilib ketdi. Shuytib oradan o‘n, o‘n besh kuncha o‘tib, Ravshanbek Gajdumbeknikida ichkuyov bo‘lib, o‘rganishib ketgandan keyin Gajdumbek Hasanbeknikiga mehmonlikka olib keldi. Shuytib, Gajdumbek bilan Ravshanbek ikki suvoriy yo‘rg‘aga minib, suvday oqishib, dala-dashtlarga boqishib, tush-tushda qo‘riqda dehqonchilik qilayotgan turkmanlar ovuliga yetib bordilar. Hasanbek mehmonlarni tushirib, katta bir boqma qo‘yni so‘yib, mehmonning oldiga, deb barcha kal-u ko‘r og‘aynilarini chaqirdi. Turkmanlar: “Hay, yuringlar, Hasan og‘anikiga Ravshanbachcha kelibdi”, — deyishib yig‘ilib, Hasanbeknikiga kelishib, mehmonlarni juda siylashib, bu kunisiga har biri uloq-serka so‘yib, navbatma-navbat mehmonlarni chaqirayotibdi. Ovqat bosti qilib, ko‘k choyni achchiq-achchiq damlashyapti. Yanga-kelinlar oq tamakidan chilimga solib, burqillatib tutatib kelayotir. Shunday paytlarda turkman ilojini topsa, agar ertan molsiz qolsa ham, bir jonliq so‘yadi. Faqat yo‘qchilik odamning ko‘zini chimillatib, pichoq sanchganday qilib qo‘yadi. Shuytib, gapning qisqasi, Gajdumbek bilan Ravshanbek turkmanlarga uch kun mehmon bo‘lib, to‘n kiyib, qo‘lro‘mol olib, juda izzat-ikrom bilan, uchinchi kuni ertalab Xunxor shahriga qarab qaytdilar.

Ana endi Gajdumbek bilan Ravshanbek bir shahar bo‘lsa kechga yetarmiz-da, deyishib yo‘ldan chiqib, qir-sahrolarni aylanib-aylanib bir eski qo‘rg‘onning ustidan chiqib qolib, shu yerda ikkovi ham suvori yo‘rg‘alarini o‘tga qo‘yib, qo‘rg‘onning do‘ngligiga chiqib dam olib, tomosha qilib o‘tirdilar. Shunda Ravshanbekning ko‘zi bir otning katta suyagiga tushib qolib: “Shu ot o‘z vaqtida tulpor bo‘lgan ekan. Axiri shu yerda bir katta so‘g‘ish bo‘lib, bu tulpor o‘lgan ekan. Qancha odam, qancha otning suyagi shu qo‘rg‘onning atrofida ko‘milib yotibdi. Ha, bu bevafo dunyoning qiladigan ishi oxiri shu ekan”, — deb zor-zor yig‘lab, Gajdumbekka qarab, bir so‘z dedi:

O‘tar dunyo odim-odim,
O‘z shavqida yashab har kim,
Sarbozor yurib betinim,
Bo‘lgan ekan shu yerlarda,

La‘l-javohir, sangalar,
Bo‘lgan ekan bu yerlarda,

G‘azab olib alangalar,
To‘kilib aqcha-tangalar,

Baland-baland oq ravoqlar,
Uzun minorlar, peshtoqlar,
Eramga o‘xshash chorboqlar,
Bo‘lgan ekan bu yerlarda.

Shuytib, Ravshan shu qo‘rg‘onda Gajdumbekka: “Mana bu yer jebaxona, bu yer qo‘rg‘on, bu yer to‘pxona, bu yer falon, bu yer piston bo‘lgan ekan”, — deb hammasini ko‘rsatdi. Shuytib kun og‘ib, Gajdumbek bilan Ravshanbek shaharga qaytib ketdilar. Kechqurun Gajdumbekning hovlisiga yetdilar. Endi gapni turkmanlardan eshiting.

Ravshanbekning eski qo‘rg‘onda aytgan gaplari sekin-sekin turkmanlarning qulog‘iga eshilib, ignaday gapni tuyaday qilib yuborishga turkman usta emasmi, qo‘riqdagi turkmanlar orasida. “Ravshan sinchi emish, asli Jig‘alibekning bolasi-da. Odamlar Jig‘alibekni ham Yovmitga xon bo‘lmasdan avval juda ham otboz-sinchi der ekan. Ravshan toza avliyotob odam emish. Hatto burungi zamonda o‘tib ketgan otning ranglarigacha bilar emish”, — degan gaplar gurullab, hangoma bo‘lib ketdi. Bu gap borib Xunxor podshoning qulog‘iga ham yetdi. Darrov vazirlari bilan maslahatlashib: “Gajdumbekning ozod qilgan quli Ravshan shunday-shunday sinchi emish. Uning sinchligidan foydalanaylik, o‘z qo‘limizdagi odam”, — deyishib, Xunxor shohning farmoni bilan Gajdumbekka: “Ozod qilgan quli bilan bizning oldimizga kelib ketsin”, — deb odam yubordi. Gajdumbek amri podsho vojib, deb Ravshanbekni ergashtirib, Xunxorshohning xizmatiga bordi. Shunda Xunxorshoh Gajdumbekka qarab: “Biz Ravshanni sinchi deb eshitdik. Agar ruxsat bo‘lsa, bizning tabladagi otlardan tulpor ayirib bersin”, — dedi. Gajdumbek: “Mayli, bizlar bir faqiringizimiz, amri podshoh vojib. Nima desangiz, qilmay choramiz yo‘q”, — dedi. Xunxorshoh: “Bo‘lmasa, sayislar, Ravshanni tablaxonaga olib boringlar. Otlardan tulpor ajratib bersin. Keyin qaytarib

mening oldimga olib kiringlar. Ungacha Gajdumbek shunda turadi”, — deb farmon qildi. Xunxorshohning sayislari Ravshanni ergashtirib, podsholikning tablaxonasiga olib kirdilar. Xunxorshohning tablaxonasida o‘ttiz ming ot qator bog‘log‘lik turar edi. Sayislar otlarni birma-bir ko‘rsatib o‘taberdi. Ravshanbek shu o‘ttiz ming otning ichidan uchta tulpor tanladi. Bir qaracha kar ot. Agar bir to‘xtasa, qaytarilib chopmay qoladigan. Biri ola ot. Kunga qarab chopa olmaydigan. Biri oq ot, toshloqda chopa olmaydigan. Bulardan boshqa otlarning hammasini tulpor emas, deb sayislar bilan birga Ravshanbek Xunxorshohning xizmatiga qaytib borib: “Shohim, buyurgan farmoningizni bajarib, otlaringizni ko‘rib chiqdim. O‘ttiz ming otingizning ichida uchta tulpor bor ekan. Ular ham bo‘lsa aybdor”, — deb Xunxorshohga qarab, bir necha joydan timsol keltirib, bir so‘z dedi:

Ko‘rib chiqdim otlaringni birma-bir,
Hammasi ham jobi ekan, sultonim,
Uchta tulpor, uchovi ham nuqsonli,
Shular juyruktobi ekan, sultonim.

Uchovi ham chopqir otni tutolmas,
Poyga bo‘lsa, pilgasiga¹ yetolmas.
Chin tulpor topilsa, undan o‘tolmas,
Shuytib bari bekor ekan, sultonim,

Bekorga boqibsan o‘ttiz ming otni,
Shularman qo‘riyib bu mamlakatni,

Bari ishin qilmas bir tulpor zotni,
Shuytib ishing bekor ekan, sultonim.

Odamlaring ot yaxshisin bilolmas,
Bilganda ham uni tulpor qilolmas,
Bu otlaring, yov kelsa, duch bo‘lolmas,
Shon-shavkating bekor ekan, sultonim.

Bu so‘zlarni Ravshan sinchi so‘zladi,
Pastda turib yuqorini ko‘zladi.
G‘ijinim kelgandan avjim qo‘zg‘adi,
Davlating bemador ekan, sultonim.

Bu so‘zlarni eshitib, Xunxorshohning har murti sixday bo‘lib, qahri kelib, ilonday zahri kelib: “Voh, hali sen turkman, bizning otlarni, shon-u shavkat, podsholigimizni kamsitadigan bo‘ldingmi? Mirg‘azablar, bu haddidan oshgan o‘r turkmanni bog‘langlar. Bu ozroq qul bo‘lgani uchun ko‘zi g‘ilaylashibdi, ko‘zini yaxshi bir dog‘langlar, — deb buyurdi. Shunda Gajdumbek Xunxorga qarab: “Shohim, men buni ozod qilganimdan qo‘limda qozingizning qog‘ozi bor. Agar buning ko‘zini dog‘latsangiz, xunini to‘laysiz”, dedi. Shunda Xunxorshoh: “Mayli, Ravshanning ko‘zining xunini to‘layman”, — deb mirg‘azablarga buyurib, bir otashkurakni olovda qip-qizil qizdirib, Ravshanning ikki ko‘ziga otashkurakning ikki uchini bostirdi. Ravshan bechoraning ikki ko‘zi oqib tushib qoldi. Shunda Xunxorshoh Ravshanga qarab: “Ko‘zingning xuniga endi besh yuz tilla beraman”, — dedi. Xuddi shu palla ko‘chadan bir yo‘lovchi bir o‘lay-o‘lay degan oriq cho‘bir otni minib, ohista-ohista o‘tib borar edi. Yo‘lovchining oti asli tulpor bo‘lib, boquvini topmay, shunday holga tushib qolgan edi. Ravshan ko‘r bechora, podshoning saroyida o‘tirib, ko‘chadan o‘tayotgan holvachining oti tulpor ekanini otning yurish ovozidan tanib, Xunxorshohga qarab: “Ko‘zimning xuniga shu ko‘chadan o‘tayotgan holvachining otini olib bersang, roziman. Besh yuz tillangni olmayman”, — deb Ravshan ko‘r Xunxorga bir so‘z dedi:

Eshit, shohim, faqir arz-u dodini,
Saharlar aytayin haqning yodini,
Yerga tashlamosang og‘zim bodini,
Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.

Bir ot o‘tar saroyingning sirtidan,
Almashib sotilgan arab yurtidan,
Talab qildim, odam yubor ortidan,

Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.
Devor orqasidan bir ot o‘tadi,
Shu cho‘birni ko‘nglim talab etadi,
Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.

Ko‘r bo‘ldim, ko‘rlikdan endi o‘laman,
Ko‘r bo‘lsam-da otning turin bilaman,
Ul cho‘birni bering, rozi bo‘laman,
Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.

¹ Nishonaga.

Ravshan ko‘r der, bersang ko‘zim xunini,
Siylab-siylab o‘lay bir ot tanini.
Sir ko‘chadan eshitaman unini,

Besh yuz tillangni nima qilaman,
Olib bergin holvachining otini.

Shunda Xunxorshoh Ravshan ko‘rning bu so‘zini eshitib: “O‘zini sayissinchi tutgan turkman bachchag‘ar, mening o‘ttiz ming arillagan arg‘umoq otlarimdan tulpor ayira olmay, ko‘zidan ayrilib, endi o‘r yog‘ini bermay, turkmanni sinchi desin, deb ko‘chadan o‘tgan holvachining otini tulpor, deb javraydi. E, kallangdan turkman, o‘layotganda ham ot, deb o‘ladi. Aqli bo‘lmasa, besh yuz tillaga necha ot oladi. Oq yoqmas ahmoq. Kel, o‘zidan ko‘rsin”, — deb amaldorlariga: “Boringlar, o‘sha ko‘chadagi holvachining otini bir nima berib, rozi qilib olib kelib, shu Ravshan ko‘rga beringlar”, — deb buyurdi. Amaldorlar aylanib ko‘chaga chiqishsa, bir holvachi oriq, go‘sh-ti-go‘sh-tiga yopishgan, suyagi-suyagiga qapishgan, hillanglagan, cho‘pday beyarashiq otni minib, bir xurjun holvani ortib, ko‘cha bilan irg‘aldirib borayotir. Amaldorlar: “Holvachi bobo, to‘xtang”, — desa, holvachi:

“Bular meni so‘roq qilgani, toshlarimni tekshirgani kelayotir”, — deb qo‘rqib qolib: “Ha, bolalarim, menga shafqat qilinglar. Jo‘jabirday jon, bir kun ko‘rishga shu kasbni qilib yuribman, hech kimga xiyonat qilmayman, toshlarim ham to‘g‘ri. Mana bu toshim — choyraki, bu — nimqurt, bunisi — nimchaki, mana bunisi — kasir, bu — bir misqollik”, — deb dovdirab qoldi. Amaldorlar holvachiga yetib borib: “To‘xtang, holvachi bobo, bizlarning toshingiz bilan ishimiz yo‘q. Bizlar podsholikka shu otingizni so‘raymiz”, — dedilar. Holvachi quvonib: “He, o‘zi bir o‘lasi ot edi. Podshoning boshidan sadaqa. Olib ketinglar, bolalarim. Ish qilib meni gunohkor qilmasanglar, bo‘lgani”, — deb otidan tushib, holvasini ham tushirib olib, otini yugan-abzali bilan amaldorlarga berdi. Amaldorlar holvachiga ellik tilla sanab berdi. Umrda ellik tillani ko‘rmagan holvachi nima bo‘lganini bilmay, boshini eshikka urib, teshikka urib qoldi. Amaldorlar holvachining otini olib, Xunxorshohning huzuriga qaytdilar. Holvachining ko‘rksiz otini ko‘rib Xunxorshoh: “Gajdumbek, ol cho‘birni, tentagingni mindirib ket, — deb xitob qildi. Gajdumbekning qatoridan bir misqol ham qolmay, g‘ing demay o‘tirib edi, qorabo‘jining oldidan qutulganday dim indamay, o‘rmdan turib, cho‘birga Ravshan ko‘rni mingizib, o‘zi cho‘birni yetaklab, hovlisiga qaytdi. Hovlisiga kelib tushib, Hiloloy va Gajdumbekning ayoli, bola-chaqasi, bu musofir yurtida ko‘rgan xo‘rlıklariga hasratlashib, bir maydon yig‘lashdilar. Tosh qattiqmi, bosh qattiq, deganday ko‘nmay iloj bormi, ko‘zda yosh bo‘lsa, yig‘latadi-da. Yosh ham, umid ham tugatilgandan keyin kishi nimani yig‘laydi. Shuytib, bu bechora turkmanlar ham ko‘nikib, tinchlangandan keyin Gajdumbek Ravshan ko‘rga: “Ardisari ko‘zingdan ayrilgandan keyin bekorga Xunxor zolimning besh yuz tillasini olmadingda. Bir umr ro‘zg‘oringga dastmoya bo‘lar edi”, — dedi. Ravshan ko‘r: “Shu ot Xunxor zolimning besh yuz tillasidan a‘lo”, — deb bir necha joydan timsol keltirib, shunday dedi:

Juft taxlab² gapirmak so‘zning naqshidir,
Buni aytgan qancha shoir-baxshidir,
Zolimning tillasin olib yegancha,
Ora cho‘lda ochdan o‘lgan yaxshidir.

Bu elda xushomad qo‘shma so‘zingga,
Ha demay farzi qaytar o‘zingga,
Bu oriq ot asli tulpor jonivor,
Anchayin deb ilmasang-da ko‘zingga.

Chopishi bor uchar qushdan ziyoda,
Jimiyganda qarchig‘ayday qiyoda,

Shu ot bor, qolmaymiz Xunxor orada,
Endi sira xafa bo‘lma, Gajdumbek.

Shu ot bor yetkirar Yovmit eliga,
Dah deganda chiqar Badbaxt beliga,
Bandi etmas qizilboshning qo‘liga,
Endi aslo xafa bo‘lma, Gajdumbek.

Shu ot ziyod bunda o‘ttiz ming otdan,
Kamligi yo‘q hargiz sinu sinbatdan,
Qochsa, qutiladi har nechuk zotdan,
Endi sira xafa bo‘lma, Gajdumbek.

Shuni minib bu yerlardan ketamiz,
Baland-baland bellaridan o‘tamiz,

¹ Baribir.

² Juftlashtirib (ikkilik qilib) aytmoqchi.

O'lmajak, tug'ilgan elga yetamiz,
Endi aslo xafa bo'lma, Gajdumbek.

Uy-ko'chimiz barin olib ketamiz,
Takali Yovmitning yo'lin tutamiz,
Borib yurtimizda maskan etamiz,
Endi sira xafa bo'lma, Gajdumbek.

Qozonga yondoshsang, yuqar kuyasi,
Zahar-zaqqum zolimlarning soyasi,

Shu tulporni minib qochib ketamiz,
Bu yer misli ajdahorning uyasi.

Yig'laydi Ravshan ko'r, g'amgin yig'laydi,
Sening ham ko'zingni bir kun dog'laydi,
Shu ot agar tarbiyatlab boqilsa,
Qancha bo'lsa bergan yeming haqlaydi,
Ravshan agar minsa shuning beliga,
O'zini Yovmitga yetgan chog'laydi.

— Agar shu otni men aytganday qilib tarbiya qilinsa, qirq kunda tayyorlangan bir tulpor bo'lib yetishadi. Holvachi bu otni boqishni bilmay, xor qilib yurgan, — dedi. Bu so'zlarni Gajdumbek Ravshan ko'rdan eshitib, o'zining ham bola-chaqasi bilan turkmanga borib vatan etgusi, iloji bo'lsa, shu badbaxt qizilbosh zolimlarning yurtidan qutilib ketgusi kelib: “Bo'lsa, bo'lar ekan, bo'lmasa hamishagi Xunxorning ixtiyori-daligim”, — deb Ravshan ko'rga: “Mayli, aytganing bo'lsin. Lekin sen bir ko'r odamsan, menga bu otni tarbiya qilishning tartibini o'rgat”, — dedi. Ravshan ko'r: “Otni qirq kun kun tegizmay, har kuni ikki kosa arpa, bir satil tuya ayroni, ichganicha suv, tartibi bilan beda berib boq. Qirq kundan keyin ko'ramiz”, — dedi. Gajdumbek Ravshan ko'rning aytganiday qilib otni boqa berdi.

Bir kun Gajdumbekning shakkokligi tutib: “Qani, shu sinchimikan, bir bilayin”, deb jo'rttaga tabla-xonasining tepasidan bir kaftcha joyini teshik qilib qo'yib, otning sag'risiga gartakkina kun tekizib qo'ydi. Qirq kun tamom bo'ldi. Ot binoyigina to'lishib, ot surobi bo'lib qoldi. Otni Ravshanga ko'rsatdi. Ravshan ko'r qo'li bilan siypalab, otning sag'risidagi kun tekkan joyini bilib: “Mana bu yeriga qo'lning kafticha kun tekizib qo'yibsan. Qirq kunlik mehnating kuyibdi. Endi otni boshqatdan qirq kun kun tekizmay boqmasang, bo'lmaydi”, — dedi.

Gajdumbek Ravshan ko'rning haqiqiy sinchi ekanligiga qoyil bo'lib, yana boshqatdan otni kun tekizmay avvalgi tartibda qirq kun boqdi. Qirqinchi kuni otni tabladan chiqarib, Ravshan ko'rga ko'rsatdi. Ravshan ko'r otni siypab ko'rib: “Endi kamligi qolmabdi. Endi yarim kechada borib, podshoning qasridan irg'itib kel”, — dedi. Gajdumbek yarim kechada otni abzallab, ustiga minib, ko'cha bilan podshoning ko'shigiga borib, shunday balandga, tepasiga qarasa, odam telpagi tushguday. Gajdumbek shunda tavakkal, deb otga bir qamchi urgan edi, ot sharp etib sakrab ko'shkning narigi yog'iga tushdi. Gajdumbek quvonib: “Ha-ha, bachchag'ar, oltin ot ekansan”, — deb otga yana bir qamchi urgan edi, ko'shkning bu yog'iga dik etib oshib tushdi. Gajdumbek hovlisiga qaytib kelib, voqeadan Ravshanni xabardor qildi. Shungacha Xunxor: “Bu turkmanlarning boshqacha bir da'vosi borga o'xshaydi”, — deb hadik olib, darvozalarga maxsus odamlar qo'ygan edi.

Shunday qilib, Gajdumbek bilan Ravshan ko'r bu kechasiga otni shaharning devoridan irg'itib o'tmoqchi, avval Ravshan ko'rni Badbaxt tog'iga eltib, keyin Hiloloyni, keyin ayolini eltib, barchasi qutilib ketmoqchi bo'ldilar... Kech kirib, yarim oqshomdan oqqandan keyin Gajdumbek otga minib, Ravshan ko'r mingashib olib, Hiloloy bilan Gajdumbekning xotiniga: “Ertan oqshomgacha xotiri jam o'tira beringlar. Xudo o'ldirmasa, uch oqshomda Xunxordan butkul qutilamiz. Otimiz ishonimli tulpor”, — deyishib, Gajdumbek bilan Ravshan ko'r mingashib hovlidan chiqib ketdilar. Hiloloy mehrlil ko'zi bilan Gajdumbek va Ravshan ko'rga yalt etib bir qarab, darvozasini qamab qola berdi. Endi gapni Xunxor shohning ayg'oqchisidan eshiting.

Ayg'oqchi ayyor qorong'i kechada ko'chadan suvday oqib bir otga mingashgan ikkita kishining o'tganini ko'rib, darrov mirshabboshisiga xabar berdi. Mirshabboshi darrov Xunxorshohga: “Bir ildam otga ikki odam mingashib, ko'cha bilan shamolday o'tib ketdi”, — deb xabar berdi. Shunda Xunxorshoh har murti shopday, o'rti ko'hna qopday bo'lib, qo'shin boshlig'iga: “O'ttiz ming askarni olib, hozirning o'zida shaharni o'rab ol. Bunday bemahalda mening shahrim ko'chasida mingashib yurgan kim? Mabodo Gajdumbek turkman bilan haligi sinchiman degan o'r-tik' bo'lmasin”, — deb farmon qildi. Qo'shin bosh-

¹ O'z so'zidan qaytmas.

lig'i o'ttiz ming askar bilan shaharni o'rashga otlana bersin. Endi Gajdumbek bilan Ravshan ko'rga kelsak, allaqachon shahanning to'qqiz paxsa devoridan otini irg'itib yo'lga tushgandan keyin Ravshan Gajdumbekka: "Endi otning jilovini o'z ketishiga qilib qo'ying, otni o'z holiga qo'ymay qistamang", — deb shu so'zni aytib borayotir:

Tark etaylik Xunxor mamlakatini,
Ilohim, ko'rmaylik dushman zotini,
Jilovin bo'shatgin endi, Gajdumbek,
Ko'rmak bo'lsang, ko'ring tulpor otini.

Eshit, Gajdum og'a, Ravshan tilini,
Shundan ko'zla Badbaxt tog'ning belini,
Nasib qilsa, ko'chib borib ko'raylik,
Loladay yashnagan turkman elini.

Jo'ndan hayda, aslo tezlik istama,
O'z holidan osha otni qistama,

Shunday damda ayo, og'a Gajdumbek,
Vasvasa o'ylarni hargiz eslama.

Ishongin Ko'ktemir otning kuchiga,
Yurishin ko'zlagin tog'ning uchiga,
G'ayrat qilib choshtgoh tushga yetishib,
Berkinaylik bir cho'ng'olning ichiga.

Quloq sol, Gajdumbek, Ravshan zoriga,
Ilohim, qolmaylik yovning origa,
Qani bir ko'r holvachining otini,
Jo'ndan haydab, qo'ygin ixtiyoriga.

Shunda Gajdumbek Ravshan ko'rdan bu so'zni eshitib, otning jilovini bo'shatib, Badbaxt beli tomonga to'g'rilab, o'z holicha qo'yib yubordi. Jonivor ot xuddi yulduzday oqib haydab ketdi. Shundan haydab, Gajdumbek bilan Ravshan ko'r tong bo'zaray deganda, Badbaxt tog'iga yaqinlashib qoldilar. Shunda Ravshan ko'r Gajdumbekka: "Qani, bir Xunxor tomonga nazar tashlab ko'r-chi, tinchlikmikan", — deb shu so'zni aytdi:

Ko'rman, ko'rinmaydi hech zot ko'zima,
Tog'dan yel urilar kelib yuzima,
Endi boq, Gajdumbek, mening so'zima,
Xunxor elga qara, u yon tinchlikmi?

Bahorkordan kelar to'rg'ay sadosi,
Uzoqlashgan o'xshar Xunxor orasi,
Ko'rinmaymi hech nimaning qorasi,
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Yuzga yaxtay tegar tog'ning shamoli,
Yo'liqsin bizlarga baxtning jamoli.
Zamona bo'lmaydi ofatdan xoli.
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

So'z aytaman, har na kelsa tilimga,
G'ayrat kamarimni bo'g'dim belimga,

Shu topda vahima tushdi dilimga,
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Hiloloyman yangam qoldi Xunxorda,
Kechgacha omonat g'ayri diyorda,
Toqat yo'q, ungacha senu men zorda.
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Yuragim havl olib, dursillab yonar,
Shu yoqmoqlik bilan ajab o'rtanar,
Ko'z yoshim daryo bo'p durni qizg'anar,
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Ravshan sho'rli ojizlikdan oh urar,
Do'stlar diydorini mahsharda ko'rar,
Yuragim o'zidan o'zi havl urar,
Xunxor elga boq-chi, u yon tinchlikmi?

Shunda Gajdumbek otning jilovini tortib, burilib Xunxor shahri tomonga qarasa, bir qora to'zang bosib kelayaptiki, hech qo'ying. Shunda Gajdumbek bu ne degan bir sir bo'ldi, deb qo'rqib, Ravshan ko'rga qarab, bir so'z dedi:

Qibla betni bosmish qop-qora to'zon,
Bilmayman berdimi mahshardan nishon,
Bir yomon alomat ko'rdim, Ravshanjon,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo'ldi?

Bulutday qorayib ufqni tutdi,
Yuqori o'rladi, do'nglarga yetdi,

Yuragim bir ajab havl olib ketdi,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo'ldi?

Yo bo'libdi qiyomatdan nishona,
Xudoyim bergaydi bizga omon-a,
Kam-kam yaqinlashib kelar bu yona,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo'ldi?

So‘z aytaman turqimizga munosib,
Ilohim bizlarga yetmasin osib,
Kam-kam yaqinlashib kelmakda bosib,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo‘ldi?

Bulut kelar cho‘qtorilib tirkashib,
Soat sayin qalinlashib burkashib,

Kam-kam yaqinlashib do‘nglardan oshib,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo‘ldi?

Bu qanday vahima, bu qanday ofat,
Ishqilib bir yomon belgi-alomat.
Gajdumbek der magar bo‘lmish qiyomat,
Qibla betdan kelgan tuman ne bo‘ldi?

Shunday Ravshan ko‘r Gajdumbekdan bu so‘zni eshitib: “— Bo‘lmasa, bizni arvoq uribdi. Biror bachchag‘ar bizni ko‘ribdi. Darhol Xunxorshohga xabar beribdi. Xunxorshoh orqamizdan qo‘shin yuboribdi. Bu to‘zang Xunxorshohning qo‘shinlarining ot tuyog‘idan chiqqan chang. Endi, Gajdumbek og‘a, ish ko‘nglimizdagiday bo‘lmay, chappa tushibdi. Hiloloy bilan yangamga bora olmaysan. Taqdir shu ekan. Og‘a, endi ular Xunxorda ko‘zidan osilib qoladigan bo‘ldi”, — desa, Gajdumbek qo‘rqib ketib: “Ravshanjon, sen Xiloloy bilan yangangning hasratini yeysan, hali o‘zimiz nima bo‘lamiz, halizamon qo‘lga tushib o‘lamiz”, — deb qaltiray berdi. Shunda Ravshan ko‘r Gajdumbekka: “Og‘a, endi nima bo‘lsa, bo‘ldi, qo‘rqma, o‘zimizni bu ot qutqaradi. Nima bo‘lsa ham shunday indamay qochib ketgancha, shu yerda to‘xtab turaylik. Xunxorning qo‘shini kelgandan keyin ularga mana turibmiz, otingga ishonsang, quvib yetib ol, deyaylik. Baribir yetolmaydi. Shuytib, nima bo‘lsa ham qizilboshlarni bir hasratda qoldirib ketaylik”, — dedi. Gajdumbek Ravshan ko‘rning bu so‘zini eshitib, noiloj otning jilovini saqlab turdi. Bir pilla Xunxorshohning o‘ttiz ming qo‘shini ot yo‘rttirishib, Gajdumbek bilan Ravshan ko‘rning yaqiniga yetib keldi. Shunda qizilboshning sarkardasi oldinga chiqib: “Ha, turkmanlar, qochib qutilgan joylaring shu yermi?” — desa, Ravshan ko‘r qizilboshning sarkardasiga qarab, bir so‘z dedi:

G‘ayri din qizilbosh, qolma armonda,
Orqamdan yeta olsang, hayda otingni,
Etolmadim dema, bo‘lma darmonda,
Quvalab tuta olsang, hayda otingni.

Qoyil emasman bahoringga, yozingga,
Turkman ko‘rinami sening ko‘zingga,
Amr ayla har qanday chavandozingga,
Orqamdan yeta olsang, hayda otingni.

Otlaring to‘qol, yol-dumi kuzami,
Ming boqqanman hargiz o‘zin tuzami,
Tulpordan hech zamon jobi uzami,
Quvalab tuta olsang, hayda otingni.

Ketgancha yo‘llaring xatardan xatar.
Oting yaxshi bo‘lsa, quvishib yetar,
Qachon jobi chopsa, tulpordan o‘tar,
Orqamdan yeta olsang, hayda otingni.

Bulbul oshna bo‘lar bog‘ning guliga,
Har bir so‘zlar kelar Ravshan tiliga,
Ana bizlar ketdik Yovmit eliga,
Quvalab tuta olsang, hayda otingni.

Bu so‘zni sarkarda anda eshitdi,
G‘uldirab, qizarib, tutashib ketdi:
Bachchag‘ar turkmanni darrov tuting, deb
Qo‘shinining barchasiga amir etdi.

Lolovlashdi qizilboshlar hayqirib,
Quva ketdi turkmanlarni ot surib,
Bo‘p qoldi qiyomat, qiy-chuv, to‘polon,
Bir xil tentaklarning og‘zi ko‘pirib.

Gajdumbek ham endi qo‘ydi jilovni,
Nishonaga olib Badbaxt tovnii,
Jonivor tulporday oti dikkillab,
Orqada qoldirdi quvlagan yovni.

Jonivor Ko‘ktemir yelday yeladi,
Kam-kam chopgan sayin ildam bo‘ladi,
Jami dushman qolib ketib orqada,
Lekin uch ot hali quvib keladi.

Ne ishlarni ko‘rmas odam bolasi,
Shunda ham buzilmas ko‘ngil qal‘asi.
Jimiyib yaqinlab qoldi, yoronlar,
Kelayotgan uch tulporning olasi.

Shunda Ravshan ko‘r Gajdumbekdan: “Orqamizda bir otning shobiri kelayotir, u ne tusli ot?” — deb so‘radi. Gajdumbek: “O‘zi ola, bo‘yni tikkatob, o‘qday bir balo, — dedi. Ravshan uni darrov eslab:

“Bo‘lmasa, quyoshga qarab hayda”, — dedi. Gajdumbek Ko‘ktemirning jilovini darrov quyoshga burib haydagan edi, ola tulpor shafaq ekan, quyoshga qarab chopa olmay, orqada qolib ketdi. Endi ikki ot quvib kelayapti. Bu ikki otning birovi oqbo‘z ot edi. Shu oq bo‘z ot yulduzday oqib, Gajdumbek bilan Ravshanga yetay-etay deb qoldi. Ravshan ko‘r yana Gajdumbekdan: “Orqamizda bir otning shobiri chiqadi. U qay tusli ot?” — deb so‘radi. Gajdumbek: “Oq bo‘z, bamisoli yulduz,” — dedi. Ravshan ko‘r bu otni ham eslab: “Bo‘lmasa, toshloqqa qarab hayda”, — dedi. Gajdumbek Ko‘ktemirni toshloqqa qarab haydagan edi, Oqbo‘z otning oyog‘i toshga yaramas edi. Toshloqda oyog‘ini tosh irg‘ab oqsab, u ham orqada qolib ketdi. Gajdumbek otni haydab, endi Badbaxt tog‘ining tubiga kelib qolganda, haligi orqada kelayotgan bir ot quvib yetishib qoldi. Shunda Ravshan ko‘r Gajdumbekdan yana: “Orqamizda bir otning shobiri bor, u ne tusli ot?” — deb so‘radi. Gajdumbek: “Qora chovkar, tovushi zahar, uzun bo‘g‘in”, — dedi. Ravshan ko‘r: “Agar shu ot qora ko‘kish bo‘lganda, bizni quvib yetar edi. Bunga shu yerda Ko‘ktemirni bir to‘xtatib, keyin haydab yuborsang, iloji shu”, — dedi. Gajdumbek Ko‘ktemirning jilovini taqqa tortib to‘xtatgan edi, qora chovkar yetib kelib, u ham taqqa to‘xtadi. Gajdumbek otni haydab yuborgan edi, Qora chovkar shu to‘xtaganicha to‘xtab, qolib ketdi. Shuytib, Gajdumbek bilan Ravshan ko‘r dushmanning quvg‘inidan qutilib, Badbaxt tog‘iga chiqib ketdi.

Badbaxt tog‘ning bu betini Asqar tog‘i der edi. Shu tog‘ning bu yog‘ida turkmanlar elati edi. Gajdumbek bilan Ravshan ko‘r tog‘dan oshinquirab, bir yayponga tushib, Ko‘ktemirni o‘tga qo‘shib, dam olishib, Hiloloy bilan Gajdumbekning xotini Xunxorda qolib ketganiga hasrat va nadomat qilib, yig‘lashib yotdilar. “Bosh qattiqmi, tosh qattiq”, “Boshga tushganni ko‘z ko‘rar”, deb Gajdumbek bilan Ravshan ko‘r ko‘nikmakdan boshqa iloj topmay, shu tog‘da oqshomni o‘tkazdilar. Erta bilan Gajdumbekning o‘zidan o‘zi biroz ichidan sanchiq bo‘lib chiqdi. Darrov yana ikkovi mingashib, tog‘dan berigi bovorga tushib, tekislikdan tulpor oyog‘ida kechgacha yurib, ko‘klang degan turkmanlar urug‘idan o‘tib, takani oralab, Yovmitga yetdilar. Kechqurun bir yerga kelib tushmakchi bo‘ldilar. Shunda Gajdumbek meni otdan suyab ol, deb bir so‘z aytdi:

Qizil gullar ochilmayin so‘libdi,
Yo bilmayman paymonam ham to‘libdi,
Taqdir hukmi bilan Yovmit eliga
Gajdum og‘ang tuproq tortib kelibdi,
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Isitmalab, qornim ko‘pchib boradi,
Ko‘zimning ziyosi uchib boradi,
Boshim og‘ib, mazam qochib boradi,
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Tizzamda qolmadi kuchim-madorim,
Tashna bo‘p tugadi sabrim-qarorim.
Mazam qochib hech qolmadi ohorim,
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Boshimni ko‘tarsam, aylanar ajab,
Pita, toshlar parak bo‘lib buldirab,
Tuproq tortib Yovmit kelgan o‘xshayman,
Taqdiri bahona sababdan sabab,
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Albatta dunyoga ustun bo‘lmayman,
Chirog‘im, rozi bo‘l, tirik qolmayman,
Esim og‘ib, aql-hushim bilmayman.
Asta meni suyab olgin, Ravshanjon.

Ulug‘ dedim ostonaga bosh urdim,
Sirim aytmay g‘animlardan yashirdim,
O‘zligimni, taslim bo‘lmay naylayin,
Avval xudo, duyum senga topshirdim.

Ravshan o‘zi ko‘zi ko‘rmas munggadak,
Gajdumni tushirdi bazo‘r, bo‘p halak,
Tushib turib majol qolmay bechora,
Yota berdi yerga dastingdan falak.

Naylasin, shu yerda yum-yum yig‘ladi,
Hasrat-armonlarman bag‘rin dog‘ladi,
Taslim bo‘lmay netsin nochor bandasi,
Endi o‘zin o‘lmaklikka chog‘ladi.

Qora ko‘zli yorim dushman elida,
Ne armonlar bordir singlim dilida,
Deb og‘zini kappa ochib bechora,
Hasanbek, deb takror aytib tilida.

Uzoq-uzoqlarga ko‘zi suzildi,
Ko‘zda yoshi munchoq-munchoq tizildi,
Ravshan ko‘ming tizzasiga bosh qo‘yib,
Shuytib Gajdumbekning joni uzildi.

¹ Ojiz, bechora.

Hay attang, Ravshanga bo'ldi qiyomat,
Dod aylab chekadi ohu nadomat,
Qullikdan qutqargan Ravshan sho'rlni
Qayoqdasan endi Gajdum vallamat.

Ravshan o'zi ko'zi ojiz fidoyi,
Ham ko'rishning, ham yorining gadoyi.
Bu kimsasiz cho'lda nima qiladi,
Ne savdoga duchor etdi xudoyi.

Kishnaydi Ko'ktemir, aqli-esi bor,
Ravshanning shu otdan boshqa nesi bor,
Ko'zsiz suvori bo'p qayga boradi,
Bu dalaning balandi bor, pasi bor.

Kimsasiz bu cho'lda nola qiladi,
Bilmaydi, oqibat nima bo'ladi,
Yaratganga aylab Ravshan munojot,
Shunda birov kelmakligin tiladi.

Shuytib, Ravshan ko'r Gajdumbekning jasadi oldida hayron bo'lib o'tirganida, uchta bozorga borayotganlar shu yerga kelib qolib, Ravshan ko'rga yorlashib, yo'lning boshidan bitta go'r kovlashib, ulay-bulay qilishib, Gajdumbekni rasmlashtirib, shunda ko'mdilar, Ravshan ko'r bozorchilardan o'zining Jig'alibekning o'g'li va Gajdumbekning Og'alibek o'g'li ekanini yashirib, Qizilboshga asir tushib ketgan turkmanlardanmiz, qochib ketayapmiz, deb qo'yaqoldi. Ravshan ko'rning ko'ngli uchun uch bozorchi shu yerda tunashib, erta bilan Ravshan ko'rni o'z otiga mindirib, otni yetaklashib, choshka vaqtida Yovmitning bozoriga yetib keldilar. Ravshan ko'r o'ylab: "Ardisari ishim chapga so'qqan baxtsiz yigit chiqdim. Endi turkmanga keldim, nima bo'ldim. Menga ot endi nima kerak", — deb haligi bozorchilar bilan ot bozoriga borib, Ko'ktermirni xaridorning so'rganiga sotib yubordi. "Gajdumbek nimalar qilmagan, endi uning yo'lida xudoyi, xayriya qilib, dasturxonidan elga osh beraman desam, ko'zim yo'q, o'zim bir munggadak bo'lsam. Kel, xudo ko'rmas joy yo'q. Shu otning pulini bozorda sochib yuboray, buyurgan kishilar olar", — deb tangalarini ot bozorida sochib yubordi.

Turkmanda biror voqeani tezda unitib yuborish odati bor. Shuytib, Ravshan ko'rni hech kim Jig'alibekning o'g'li ekanligini bilmay: "Bu bir ajoyib savdoyi darvish ekan", — deyishib, Ravshan ko'rga: "Sen xudojo'y bo'lsang, xonaqoga bor, — deb ergashtirib, birovlar xonaqoga keltirib qo'ydilar. Ana shuytib, darvishning boshqa vatani yo'q, Ravshan ko'r shu xonaqoda qoldi. "Men endi bu shayxlarning ovqatiga tekingina sherik bo'lmayin", — deb, samovarda damlovchi bo'lib, shu xonaqoda bir o'lmas kuni ni o'tkaza berdi. Endi Hiloloydan so'zni eshitib.

Hiloloy bilan Gajdumbekning xotini bir necha kun Ravshanbek bilan Gajdumbekning yo'liga qarab, oxiri shaharga kelgan ba'zi turkmanlardan voqeaning anig'ini eshitib, juda ham g'amgin bo'lishib o'tirganlarida, Hasanbek kirib keldi. Shunda Hiloloy sho'rli Hasanbekni ko'rib, to'lib o'tirgan emasmi, birdan dod, deb yig'lab, Hasanbekka qarab bir so'z dedi:

Qabo falak jafu soldi boshima,
Dushman og'u qo'shdi ichgan oshima,
Yangam yo'ldosh bo'ldi ko'zda yoshima,
Tuganmas savdoga qoldim, akajon.

Shumligimdan qayg'u keldi boshima,
Dard o'ti tutashdi ichu tashima,
Holim so'rab hech kim kelmas qoshima,
Shunday mojaroga qoldim, akajon.

G'ayri yurtda moytarildim, tayrildim,
Ucha bilmay qanotimdan qayrildim.

Ham og'amdan, ham to'ramdan ayrildim.
Dardi bedavoga qoldim, akajon.

Shahar ichida nelar o'tdi, bilmading,
Yo bilsang ham unda parvo qilmading,
Bo'ri uyasida uloqday bo'p bog'lanib,
Singling qoldi ko'zi to'rt bo'p, kelmading,
G'am yutib jafoga qoldim, akajon,

Hiloloy zor yig'lar bunda notavon,
Boshimni qopladi ayroliq tuman,
Dunyoda judolik juda bir yomon.
Hajr otli baloga qoldim, akajon.

Hasanbek "Gajdumbek bilan Ravshan qochib, orqasidan o'ttiz ming Xunxorshohning qo'shini quvalab, ulardan qutilib ketgan emish. Ravshanni Xunxorshoh ko'r qilib ko'zining xuniga bir ot bergan ekan, u ot tulpor chiqibdi. Shuytib, Gajdumbek bilan Ravshan ko'r Qizilboshlarni toza armonda qoldirib ketibdi", — deb eshitib o'tirganida, Xunxorshohdan Hasanbekka odam borib, "Gajdumbekning bola-chaqasini

olib ketsin. Hovlisi, moli podsholikka olindi”, — degan xabarni yetkazdi. Hasanbek bunday hodisa-xabarni eshitib, Hiloloyni va Gajdumbekning ayolini qo‘riqqa ko‘chirib ketish uchun ikki tuya bilan darrov jo‘nab, Gajdumbekning hovlisiga yetib kelgan edi. Hiloloyning bu nolishini eshitib: “Xafa bo‘lma, bo‘lar ish bo‘libdi. Endi dod-voy qilganing ne foyda. Gajdumbek bo‘lmasa, men bor. Senga Gajdumbek ham, men ham birdaymiz. Balkim hali bir sabab bo‘lib o‘zimiz ham vaqti-soati kelib, Yovmitga borarmiz. Xudo o‘ldirmasa, o‘shanda bir-birimizni ko‘rarmiz”, — deb Hiloloy bilan Gajdumbekning xotiniga dildorlik berib, tuyaga mindirib, qo‘riqdagi turkman ovuliga olib ketdi. Qo‘riqda Hasanbek bu ikki mushtiparni ham ro‘zg‘origa qo‘shib, katta oila bo‘lib yashay berdi.

Hiloloyning bo‘yida homila bor edi. To‘qqiz oy, to‘qqiz kun, to‘qqiz soat, to‘qqiz minut o‘tib, Hiloloyga to‘lg‘oq paydo bo‘lib, juda to‘lg‘og‘i qattiq bo‘lib, qiynalib, goh o‘zini bilib, goh o‘zidan ketib alaksib, sandirab, Ravshanni yo‘qlab, Ravshan qo‘limdan tut, deb shu so‘zni aytdi:

Har doim toliqdim, tutgin qo‘limdan,
Quvvatim-madorim ketdi belimdan,
Yiroqlashmasding-ku mening oldimdan,
Ko‘rinmaysan, qayoqdasan, Ravshanjon.

Yo ketgan edingmi akamman ovga,
Tomosha qilgani Badbaxtday tovga,
Mehrim aylar senga bitta ul sovg‘a,
Ha demaysan, qayoqdasan Ravshanjon?

Vafo degan shunday-shunday bo‘lami,
Yoridan o‘zini yiroq qilami,
Yo bunda kirishni uyat bilami,
Tovushing yo‘q, qayoqda sen, Ravshanjon.

Men edim mushtipar, munglik, bechora,
Tortqilab ayladi momo ovora,
Rahm aylasang-chi bunda men zora.
Bilmaysanmi, qayoqdasan, Ravshanjon.

Doimo ayladim senga vafoni,
O‘zing bilan ko‘rdim zavqu safoni,
Lozim ko‘rasanmi menga jafoni,
Yo‘qsa agar qiyomatdasan, Ravshanjon.

Eshitgin Hiloloyning ohu zorini,
Oldingda sarf etsin harna borini,
Odam shuytib tashlarmikan yorini,
Bilmay qoldim, qayoqdasan, Ravshanjon.

Shu ahvolda Hiloloy qiynalib, tug‘olmay, oxiri halok bo‘ldi. Hasanbekning ko‘zi qorong‘ilashib, og‘ir musibatga qoldi. Hiloloyning ta‘ziyasiga qo‘riqdagi barcha turkmanlar yig‘ilib keldi. Hammasining musofir bu yurtida motami yangi bo‘lib, kechqurun Hiloloyni tuproqqa topshirib qaytdilar. Shunday qilib, turkmanlar Hasanbeknikida Hiloloyning oshu suvini qilib, tarqalishdilar.

Turkman bir yog‘i daryoobod, bir yog‘i dashtlik joyda o‘tirar edi. Ularning go‘ristoni dasht betida edi. Hiloloy ko‘milgandan keyin go‘rda tug‘di. Odanning odam bo‘lgusi kelgandan keyin har nima bahona. Bir chimning orasidan go‘rning ichiga oz-moz shonglox¹ tushar ekan. Hasanbekning bir ulog‘i o‘lib, savdoyi bo‘lib qolgan echkisi qo‘y, echkilar bilan yoyilib, Hiloloyning qabrining ustidan borib qolib, oyog‘i chimni o‘yib yuborib, o‘zi qabrning ichiga tushib ketdi. Ichkarida Hiloloy tuqqan chaqaloq yig‘lab yotar edi. O‘zidan o‘zi echki chaqaloqqa mehribon bo‘lib emiza boshladi. Shundan boshlab echki har kuni borib chaqaloqni emizadigan bo‘lib qoldi. Shuytib, oradan ne vaqtlar o‘tgandan keyin bola o‘rmlab, go‘rning teshigindan tashqariga chiqib, echkini emadigan bo‘ldi.

Kunlardan bir kun cho‘pon mollarini haydasa, haligi echki dim haydovga yurmay, go‘ristonlikka qarab qocha berdi. Cho‘pon echkini qaytaraman, deb borsa, go‘rdan bir bola chiqib, echkini ema berdi. Cho‘pon yaqinlasha bergandan keyin bola Hiloloyning qabrining tubiga o‘rmlab borib yo‘q bo‘ldi. Cho‘pon borib ko‘rsa, Hiloloyning go‘rining bir tomonida bola siqquday teshikchasi bor ekan. Cho‘pon bu voqeani borib Hasanbekka bildirdi. Bu kuni Hasanbek ikki turkman bilan birga cho‘ponga ergashib, go‘ristonlikka borib angg‘ib yotdilar. Cho‘pon haligi aytgan echkini qabristonga haydab yubordi. Echki yugurib, Hiloloyning go‘rining tubiga borib mangragan edi. Qabrdan bir qip-yalong‘och bola chiqib, echkini ema berdi. Hasanbek qoshida birga borgan turkmanlar bilan bolani ushlab olmoqchi bo‘lgan edi, bola o‘rmlab qochib Hiloloyning go‘rining tubiga borib, bola siqqudek bir teshikdan kirib ketdi. Hasanbek quvonib, shunda bir so‘z dedi:

¹ Sho‘la, yorug‘lik.

Shukur etayin uchgan qushim,
Yana qaytib qo‘nar bo‘ldi.
Bizdan qochib ketgan davlat
Qayta boshdan do‘nar bo‘ldi.

Egam yondirib chirog‘im,
Ko‘karibdi qo‘riq bog‘im,
Buzilgan ko‘ngil chortog‘im,
O‘z joyiga qo‘nar bo‘ldi.

Dunyo o‘tar karvon-karvon,
Hiloloy edi benishon,

O‘rni o‘chmasa na armon,
Endi ko‘nglim tinar bo‘ldi.

Bu go‘dak Hilol bolasi,
Oltinday sochin tolasi,
Bo‘talib ko‘nglim qolasi,
Baxt chirog‘im yonar bo‘ldi.

Hasanbek g‘amim qolmadi,
Hosil suyak ushalmadi,
Baxtli Hilolim o‘lmadi,
Daraxtim poydor bo‘ldi.

Bu so‘zni aytgandan keyin Hasanbek o‘zi bilan birga borgan turkmanlarga: “Endi bu bolani bilaylik. Ertaga besh-oltita oshiq bilan ikkita qo‘g‘irchoq keltirib ko‘rmak kerak”, — deb qaytdilar. Bu kunisiga Hasanbek qishlog‘idagi barcha turkmanlar bilan besh-oltita oshiq va ikkita qo‘g‘irchoq olib, qo‘g‘irchoqni bo‘lak yerga, oshiqlarni bo‘lak yerga qo‘yib, kechagiday cho‘pon echkini haydabdi. Hasanbek barcha odamlari bilan qabrlarning panasida pusinib anggib yotdilar. Echki borib mangrab, Hiloloyning go‘ridan bola chiqib, echkini emib to‘yib olib, o‘rmlab o‘ynab yurib qo‘g‘irchoqlarni ko‘rib qolib, qo‘li bilan tutib changallab, ikki tarafga ikkovini otib yuborib, keyin oshiqlarning yoniga kelib, oshiqlarni ushlab, shu yerda juda ko‘p vaqt andarmon bo‘lib o‘tirdi. Hasanbek turkmanlar bilan bolani: “O‘g‘il bola ekan”, — deyishdilar. Shuytib, Hasanbek va barcha turkmanlar bolani tutib olmoqchi bo‘lib har tomondan yopirilishgan edi. Bolaga Hiloloyning qabri yaqinlik qilib, bola teshikdan kirib ketdi. Hasanbek turkmanlar bilan: “Ertaga egar olib kelib qo‘yaylik. Bola egarga andarmon bo‘lib qolgan palla birovimiz pisinib borib, teshikka bir nima tiqib qo‘yaylik. Undan keyin bolani ochiqda ushlab olamiz”, — deyishib, maslahatlashib qaytdilar. Bu kunisiga bir yaxshi qizil egarni olib borib, Hiloloyning qabridan to‘rt-besh qadam uzoqqa qo‘yib, o‘zlari yana kechagiday qilib pusib angg‘ib yotdilar. Cho‘pon mollarini haydab keldi. Haligi echki Hiloloyning qabri yoniga borib mangragan edi, bola teshikdan yugurib chiqib echkini emib, to‘yib olib, undan keyin shu yerlarda o‘rmlab o‘ynab yurib, egarni ko‘rib qolibdi. Bola egarga osilib minib, juda miriqib o‘ynab qoldi. Shu vaqtda birov pusib borib, qabrning teshigiga bir nima tiqib qo‘ydi. Undan keyin turkmanlar o‘rab olib, bolani tutib oldilar. Bola juda ham tibirlab yig‘lay berdi. Shuytib, shunda turkmanlar maslahatlashib, qani nima qilar ekan, deb teshikni ochib bolani qo‘yib yuborishgan edi, bola ichkariga kirib ketdi. Bola shu kirishida bu odamlarni enasining tusiga o‘xshatib, enasini dim turtib qo‘ymadi. Shunda Hiloloy tilga kirib, bolasiga bir so‘z dedi:

Jonim bolam, turtkilading, qo‘ymading,
Mendan boshqa odamzodni suymading,
Shunchalar ishorat qildim, tuymading,
Tinchimga qo‘y, jonim rohat uyquda.

Men bu yerda juda senga alag‘da,
Bo‘lmasa, ketardim hur bo‘p shu chog‘da,
Sayr etib yurardim yashnab gul bog‘da,
Tinchimga qo‘y, jonim rohat uyquda.

Seni izlab kelgan odam tog‘angdir,
Meni bunda tashlab, bolam, endi tur,

Tiriklar manzili bo‘lmas qora go‘r,
Tinchimga qo‘y, jonim rohat uyquda.

Bor tog‘angga, endi sendan tinayin,
Hur bo‘p behisht ichra borib qo‘nayin,
Mahsharda otangga sharbat suzayin,
Tinchimga qo‘y, jonim rohat uyquda.

Hiloloy der hali go‘dak bolasan,
Tokaygacha qora yerda qolasan,
Tog‘angga bor, shodlanasan, kulasan,
Tinchimga qo‘y, jonim rohat uyquda.

Bu so‘zni bola enasidan eshitib, o‘zidan o‘zi xuddi enasining gapiga tushunganday teshikdan qaytib tashqariga chiqdi. Hasanbek bolani ushlab, ko‘tarib uyiga olib qaytdi. Ana shuytib, Hasanboy hovlisiga

¹ But bo‘lib.

borib, bir katta boqma qo'yni so'yib, to'y qilib, barcha turkmanlarni chaqirib, bolaga nima deb ism qo'yishni so'radi. Shunda turkmanlarning eng keksa bir boboyi: "Bu bolaning oti o'zi bilan Go'ro'g'li bo'lsin", degan edi, barcha ma'qullab bolaga Go'ro'g'li deb ism qo'ydilar.

Ayni shuytib, Go'ro'g'libek Hasanbeknikida o'sa berdi. Oradan bir yilcha o'tdi, Go'ro'g'libek ikkiga yetdi. Shu orada haligi Go'ro'g'libekka sut beradigan echkini bo'ri yeb ketdi. Go'ro'g'libekning o'zi ham endi non yeguday, tog'a, yanga deguday bo'lib qoldi. Undan keyin Hasanbek bir ola baytalning sutini Go'ro'g'liga sog'ib beradigan bo'ldi. Go'ro'g'li ham kundan kunga o'sib, yetti yoshga kirdi. Undan keyin Hasanbek bir toboq qatlama bilan Go'ro'g'libekni maktabga eltib berdi. Go'ro'g'libek yetti yasharida o'n ikki yashar bolalarday bo'lib qolgan, suyakli polvon bola edi. Maktabda avval bolalarni urdi. So'ngroq mullani ham urmoqchi bo'la berdi. Hasanbekka borib jiyaniidan shikoyat qildi. Hasanbek: "Bo'lmasa, jiyanim mulla bo'lmayoq, to'yda tabarak o'qimayoq, haftiyakni hijjalab cho'qimayoq qo'ya qolsin", — deb Go'ro'g'libekni maktabga yubormadi. Bir xalta oshiq qilib berib, o'ynagani qo'ydi. Go'ro'g'libek bir kun qizilboshlarning ovulidan kelgan bir bola bilan oshiq o'ynab, oshiqqlarining hammasini yutqazib qo'yib: "Sen mening oshiqqlarimni o'zidan o'zi olib keta berasanmi", — deb haligi qizilbosh bolani bir mushtlab o'ldirib qo'ydi.

Bu xabarni Hasanbek eshitib, turkmanlar bilan kengashib, darhol qizilbosh bolaning o'ligini bir jarga yashirishdi. Go'ro'g'libekni o'z o'rtalariga chorlashib: "Endi, jiyani, bilsang, sening otang ham bu qizilboshlar yurtidan qochib ketgan edi. Agar seni ham bilsa, tirik qo'yishmaydi. Sen bu yurtdan shu ola baytalga minib, Turkmaniga yovmit urug'iga qoch. Eson-omon Turkmanda yovmit urug'iga yetsang, otang Ravshan bilan topisharsan. Turkmanda Gajdumbek, Ahmadbek degan tog'alaring bor. Ular ham senga xuddi Hasanbekday. Bu yerda bizlar o'z soyamizdan qo'rqqan odamlarmiz. Sen bir qizilbosh bolani o'ldirib, bu yerda turabersang, bizlarga ham juda katta zararing tegib ketadi", — deb Go'ro'g'libekka tushuntirgan edi, Go'ro'g'libek ham Yovmitga ketmakka moyil bo'lib, Hasanbek tog'asidan, yo'l-yo'riq so'ray berdi. Hasanbek tog'asi ham:

— Hov, ana ko'ringan Badbaxt tog'i. Shundan narisi Turkman eli. Keyin so'ray bersang, turkman og'aynilar senga Yovmit qayoqda ekanligini ko'rsatib yuboradilar, — deb Go'ro'g'libekni yo'lga sola berdi. Yetti yashar Go'ro'g'libekning xayolida turkman yurti bir tushlik yo'lday edi. Hasanbekning xotini bir to'rva talqon qilib: "Yo'lda yersan", — deb Go'ro'g'libekning bo'yniga taqib, ola baytalga mindirmoqchi bo'lgan edi, Go'ro'g'libek:

— Bu menga sut bergan enam, deb baytalni minmay yetaklab, Hasanbek ko'rsatgan yoqqa qarab keta berdi. Hasanbek bilan Gajdumbekning ayollari: "Mayli, o'z ra'yiga qo'yaylik. Charchagandan keyin o'zi baytalga minib olar", — deyishdilar. Shunda Hasanbekning ko'ngli buzilib, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

Ulug' dedim ostonaga bosh urdim,
Qismatimdan peshonaga tosh urdim,
Yovmitning eliga ketsang, omon bo'l,
Elim, xalqim, urug'imga topshirdim.

O'lmasang, dunyoda davron surarsan,
Borsang, jon otangning yuzin ko'rarsan,
Xunxor elda bo'lgan qancha gaplarni
Borib turib anda xabar berarsan.

So'zlasam, tuganmas dardim bayoni,
To'smasin yo'llarni Badbaxt tumani,
O'zing eding ko'ngil bog'i, bo'stoni,
Bundan ketsang, so'ra Gajdum tog'angni
Yovmit elga yetib borgan zamoni.

Bahorda ochilar gulshan lolasi,
Vayronalar bo'lmish ko'nglim qal'asi,
Sen Ravshanning asli yolg'iz bolasi,
Eson-omon borsang, anga salom de,
Shodmon bo'lg'in, hech qolmasin chalasi,

Hech ocha bilmadim yurak darchasin,
Mingga kirar derlar tog'ning archasin,
Turkmanlarning hammasiga salom de,
Mening uchun quchoqlagin barchasin.

Naylayin, ko'nglimda ko'pdir armonlar,
Ketay desam, oldimda bor dovonlar,
Bu yurtda turganmiz necha zamonlar,
Nasib aylab biz ham turkman boraylik,
Duoda yod etsin yoru yoronlar.

Hasanbekning dardi ko'pdir dilida,
Bandimiz, asirmiz Xunxor elida,

Yovmit yurtin sog'inganman na chora,
Ixtiyor-korimiz birov qo'lida.

Hasanbek yig'lab qola berdi. Endi Go'ro'g'libekdan eshiting.

Go'ro'g'libek baytalini yetaklab, shu yurganicha yarim soatdan Yovmitga yetib qo'yaman degan bola hali Badbaxt tog'ini belgilab keta beradi. Bu Badbaxt tog'i hamishagisiday bo'lib tura beradi. Go'ro'g'libek shuncha yuradi, hech yetolmaydi. Ana yetaman, mana yetaman, deb ertadan tushgacha yurib, oyoqlari tolib, juda ham charchab, oxiri ham Turkman yurti u yoqda tursin, Badbaxt tog'iga ham yetolmasligiga ko'zi yetib, keyinga qaytay desa, kelgan yo'lidan adashib, ola baytalning jilovidan ushlab, odamsiz, bir tekislikda yig'lab o'tirdi. Bir palla birov orqasidan kelib: "Assalomu alaykum!" — desa, Go'ro'g'libekning kayfi uchib ketib: O', assalomu alaykum demay ket, men o'zim nima qilarimni bilmay, kayfim uchib o'tirsam, meni xafa qilmagan sen qolibmiding", — deb jerkib tashladi. Qarasa bir qari boboy. "Ey, o'g'lim, unday dema. Yovmitga borayotgan bo'lsang, u juda yaqin. Sen bir ko'zingni yumgin. Keyin o'zim senga Yovmitning yo'lini ko'rsatib yuboraman", — dedi. Go'ro'g'libek: "Bu chol mening Yovmitga borayotganimni qanday qilib bildi ekan", — deb hayron bo'lib anggib qoldi. Boboy Go'ro'g'libekka: "Angrayma, tez ko'zingni yum," — deb qistay bergandan keyin Go'ro'g'libek, mana, deb ko'zini yumib ochgan edi. Qarasa, boboy yo'q. Ola baytalini ushlab bir bozor yaqinida turibdi. Bu Yovmitning bozori edi. Xuddi shu bugun Yovmitda bozor kuni bo'lib, hozir bozorning qizigan kuni edi. Go'ro'g'libek o'z xayolida: "Badbaxt tog'idan oshganim esimdan chiqib ketib, Turkman eliga kelib qo'ydim-ov. Shu uymalashib yurgan odamlarning oldiga borib, Yovmitning yo'lini so'rayin. Shoyad, birovi meni yo'lga solib yuborsa, deb baytalini yetaklab, asta-sekin yurib Yovmitning bozoriga kirib borib, ko'chalarda shu so'zlarni deb yurdi:

Shu yerlarda bir xabarchi bormikan,
Yovmit yo'lin menga ko'rsatarmikan,
Bilmay qoldim qibla qayoq, qut qayoq,
Yurar yo'lim balandmikan, jarmikan?

Musofirlar ishi ohu zormikan,
Tanimas joylarda menday xormikan,
Yo'l adashdim, yo'lga soling, og'alar,
Yovmitga boshqarar odam bormikan?

Yosh bolaman, mehribonim yo'q mening,
Musofirman, bir makonim yo'q mening.
Bu joylarda oshyonim yo'q mening,
Yovmitni ko'rsatar odam bormikan?

Olisdan kelaman oyog'im tola,
Kim rahm etib boqar, tushdim bu hola,
Hali yo'l bilmagan o'zim yosh bola,
Yovmitga boshqarar odam bormikan?

Yosh go'dakman o'ngu so'lni bilmagan,
Bundan avval bu joylarga kelmagan,

Go'ro'g'li yig'lab, shuncha bozorning ko'chalaridan aylanib chiqsa ham hech kim bir nima deb holini so'ramadi. Balki e'tibor berib ham qaramadi. Lekin bitta-yarim boboytob turkmanlar Go'ro'g'lini devona, gadoybachcha xayol qilib bitta iikkita qora chaqa bermoqchi bo'ldi. Go'ro'g'libek yig'lab, ularning uzatgan pullarini olmay: "Men sizlardan Yovmitni so'rayman. Pul so'rayotganim yo'q", — deb baytalini yetaklab, boshqa ko'chaga qarab ketdi.

Shuytib, Go'ro'g'libek boshini eshikka urib, teshikka urib, ko'chalarda dadarboqi bo'lib yurib, rangi

Bunday bilmas yurtda sarson bo'lmagan,
Yovmitni ko'rsatar odam bormikan?

Yig'layman, yig'layman, bunda yig'layman,
Kuyganimdan gapni gapga ulayman,
Yo'lini bilmasam, nima qilayman,
Yovmitga boshqarar odam bormikan?

Bir sababman keldim o'zga shahardan,
Xabarim bo'lmayin bunday bo'lardan,
Elanib so'rayman, do'stlar, sizlardan,
Yovmitni ko'rsatar odam bormikan?

Hech kim boqmas, old-ortima qarayman,
Tokaygacha sargardon bo'p yurayman,
Yovmit eli qayoqda deb so'rayman,
Yovmitga boshqarar odam bormikan?

Musofirning boqing dardu diliga,
Solingiz boradigan yo'liga,
Rahm aylab Go'ro'g'lining holiga,
Yovmitni ko'rsatar odam bormikan?

oqarib, horib, qorni ochqab, sovqotib g'ovjirab qolib, ey-ey, fiq-fiq, deb har zamonda tovushini uzib-uzib yig'lab, Yovmitning bozori suyilib qolgan pilla avvalgi kelgan yo'li bilan shunday choshtkalikka qarab keta berdi. Bozordan oltmish, yetmish qadam choshaktlik betida Yovmitning xonaqosi bo'lib, bozor kuni xonaqohda odam bo'lmas edi. Ravshan ko'r shayxlarning o'lchab bergan qattiq-quttiq nonlariga to'ymay, dunyoda tirik yurish toza joniga tekkan edi. Ravshan ko'ring kecha-yu kunduz tilagi: "Hiloloydan hech bo'lmasa, bir xabar eshitasam, undan keyin o'lsam ham mayli", — deb o'tirar edi. Hamma shayxlar sar hafta uchun uylariga ketib qolib, bozor kuni Ravshan ko'ring bir o'zi xonaqohda tunab qolar edi. Bugun ham hamishagiday supadan odamlarning ulov duburiga va o'tayotgandagi hangamalariga quloq solib o'tirsa, ko'chadan bir bola har zamonda hiqillab yig'lab bir ulovni yetaklab o'tayotibdi. Ravshan ko'r zehn solib shu bolaning tovushini Hiloloyga o'xshatib, supadan turib: "Hoy, bola beri kel", — deb chaqirdi. Hech kimdan iliq gap eshitmagan bola darrov burilib, supaning tubiga bordi. Shunda Ravshan ko'r zor-zor yig'lab: "Ha, bolam, sen ham menga o'xshagan kimsasiz bechoraga o'xshaysan. Jonim, mehribonim, men sening tovushingni o'zimga tanish bilayapman", — deb ko'zi yo'qligidan yoshi ichiga ketib, uvuz eti uv bo'lib, to'la badani suv bo'lib, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z dedi:

Ko'zim og'ma, ko'rolmayman yuzingni,
Elas-elas eshitaman so'zingni,
Kimsan, qayerlardan kelding, chirog'im,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Har zamon, har zamon o'ksib yig'laysan,
Ovozingdan bag'ri-dilim dog'laysan.
Negadir mehringni menga bog'laysan.
Hiloloyga mengzataman o'zingni.

Nega ko'cha uzra nolon etasan,
Bu bozordan chiqib qayon ketasan,
Kech bo'lganda qay ovulga yetasan,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Qulog'imga yoqar yig'loq so'zlaring,
O'ksib-o'ksib ovoz etgan kezlaring,
Tavof etsam arzir sening izlaring,
Hiloloyga mengzataman o'zingni.

Nega o'ksib-o'ksib toshib-to'lasan,
Kimsasiz boladay muztar bo'lasan,

Shunda Go'ro'g'libek qarasa, bir qirq to'qim janda ustida, to'rt tarki do'ppi boshida, ko'zi ko'r, ozg'in chol, o'zingni tanit, seni Hiloloyga o'xshataman, deganiga: "Bu chol mening enamni taniydi ekan. Yovmitning yo'lidan nishona bersa ham, menga shu chol berar ekan", — deb o'z ahvolini aytib, Ravshan ko'r otasiga qarab, bir so'z dedi:

O'ynab o'sgan joyim Xunxor elati,
Ismimni so'rasang derlar Go'ro'g'li.
Tog'am erta oqshom chorlab atagan,
Nomimni so'rasang, derlar Go'ro'g'li.
Mard yigit maydonda bo'lar yaroqli,
Mening kimligimni agar so'rasang,
Tog'am qo'ygan otim derlar Go'ro'g'li.

Aylanay tovushingdan, jonim olasan,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Tuman daryosiday to'lib toshasan,
Qayoqqa o'mganlab yo'lga tushasan,
Baytaling yetaklab nega shoshasan,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Menga o'xshab yoki biror kishing yo'q,
Kasalsan nimaga, aslo hushing yo'q,
Yo bo'lmasa bunda ko'ngil-xushing yo'q,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Qayerlardan kallang og'ib kelasan,
Ota-enang ayt, kimning uli bo'lasan,
Zor ingraganingda jonim olasan,
Hiloloyga mengzataman o'zingni.

Ravshan aytur kimligingni bilayin,
Bilib turib senga yori qilayin,
Yetim bo'lsang, kel, boshingni silayin,
Hiloloyga o'xshataman o'zingni.

Bu yerlarning o'yin-qirin bilmayman,
Yovmitga yetmayin qaror olmayman,
Tog'am qo'ygan otim derlar Go'ro'g'li,
O'zim turkman, qizilboshdan bo'lmayman.

Tog'am yo'lga soldi, keldim bu yerga,
Sen nazar tashlading menday faqirga,

Oldingga chaqirding bo'lay deb birga,
Tog'am qo'ygan otim derlar Go'ro'g'li,
Sen o'zing ayt, qayer bu kelgan yerg'a.

Azob chekdim, bandi-bo'g'nim qaqshatdim,
Qizilboshning balandiga tosh otdim,
Bugun yo'lda salom berdi bir boboy,
Ul boboyini men o'zingga o'xshatdim,
Ismimni so'rasang, derlar Go'ro'g'li.

Ravshan ko'r bir yog'i ayroliq, bir yog'i ojiz ko'zlik, bechora bequvvat, qarib qolgan edi. Go'ro'g'libek: "Yo'lda bir boboy ko'rdim. Ul boboyini sizga o'xshatdim. O'zim Xunxor yurtlik turkmanlardanman", — deganiga toza ham gumonsirab, shunda Ravshan ko'r Go'ro'g'libekdan so'rab, Go'ro'g'libek javob berib, birni Ravshan ko'r, birni Go'ro'g'libek aytib, nima deydilar:

R a v s h a n k o' r :

Tarzingni qarasam, nodon bolasan,
G'unchadayin ochilmagan lolasan,
Yovmit deysan, so'rab nima qilasan,
Asling ayt, jon o'g'lon, qaydan kelasan?

G o' r o' g' l i b e k :

Erta choshtgoh chiqdim Xunxor elidan,
O'zim bilmay oshdim Badbaxt belidan,
Eshit ahvol bu o'g'lonning tilidan,
Meni so'rsang, Xunxor eldan kelaman.

R a v s h a n k o' r :

Ulg'aygan so'ng o'z elingga to'rasan,
To'ralik davrinda davron surasan,
Qaydan kelib yana qayga borasan,
Qaddingdan, jon o'g'lon, qaydan kelasan?

G o' r o' g' l i b e k :

Xunxordan kelaman so-yu qir osha,
Osha qirlarini aylab tomosha,

Shu so'zlarni aytib, Ravshan ko'r supadan yerga o'zini tashlab, sermalanib, Go'ro'g'lini topib olibdi. Shunda bechora Hiloloyini yod qilib bir so'z dedi:

Bugun oqshom kirgan eding tushimga,
Kelib turgan eding to'g'ri to'shimga,
Mana bolang yetib keldi qoshimga,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Yakka deb yangidan tushding esimga,
Kelmasang-da o'g'lim keldi oldima,
Attang, ko'rinmaydi menga hech nima,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Shu edi tangrimdan har kun tilagim,
Shukurulillo, hosil bo'ldi istagim.

Yovmit degan elda tog'am bor qo'sha,
Meni so'rsang, Xunxor eldan kelaman.

R a v s h a n k o' r :

Yovmit deb shu yerni aytar chirog'im
Ka'bam, mehribonim, qalbm, chirog'im.
O'zingni tanit, ko'nglidan ham berog'im,
Mehringdan, jon o'g'lon, qaydan kelasan?

G o' r o' g' l i b e k :

Xunxorlik tog'amni Hasan deydilar,
Yovmitda otamni Ravshan deydilar,
Izlaganim Gajdum polvon deydilar,
Meni so'rsang, Xunxor eldan kelaman.

R a v s h a n k o' r :

Go'ro'g'li deb aytding o'zing otingni,
Endi aniq bildim sening zotingni
Izlab kepsan, jonim, asli yurtingni,
O'zim qurbon bo'lsam sening bo'yingdan.

O'z bag'rima suykab bag'ri ko'kragim,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Kuyar edim oy jamoling sog'inib,
Ko'nglim qiblaga emas, senga og'inib,
O'g'ling bosgan izlariga qog'inib,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Bugun bo'ldim diydoringni ko'rgancha,
Sinbatingga tiklab qarab turganча,
Munaqqadan xor-u zor bo'p yurganча,
Armonim yo'q endi o'lsam, Hiloloy.

Ravshan ko‘rning hech qolmadi armoni,
Izlab kelib Go‘ro‘g‘liday o‘g‘loni,

O‘zingsan yaxshilar xilin sultoni,
Armonim yo‘q endi o‘lsam, Hiloloy.

Ana shunda bunday hodisalarga og‘zi ochilib angrayib qolgan Go‘ro‘g‘libek Ravshan ko‘rga: “Axir, o‘zingiz kim bo‘lasiz, dam-badam Hiloloy, deb enamni yod qilasiz. Enam allaqachonlar o‘lib ketgan-ku”, — desa, Ravshan ko‘r: “Men sening gapingdan enangning o‘lib ketganini bilib turibman. Meni bil-sang, men sening Ravshan ko‘r otangman”, — deb behush bo‘lib qoldi. Shungacha bu yerga kelib, bozor-dan qaytayotgan odamlar uymalashib, qarashib qoldilar. Birozdan keyin Ravshan ko‘r o‘ziga kelib, xudo-ga munojot qilib, endi bergan omonatingni olsang ham roziman, deb zor-zor yig‘lab, bir so‘z dedi:

Qodir mavlon, qayg‘u solding boshima,
Dardni nasib etding ichu tashima,
Jonim bolam izlab kepti qoshima,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

Dardga chulg‘ashtirding ojiz tanimni,
Nimsoz o‘tkazaman har bir kunimni,
Buytgancha yirtsang ham mayli tanamni,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

Shu damgacha ko‘rdim qayg‘u alamni,
Hech kimsa eshitmay ohu nolamni,
Shukrulillo, topib quchdim bolamni,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

O‘z elimda o‘z ilgimdan xor bo‘ldim,
Ayroliq yo‘lida intizor bo‘ldim,
Parchapurush qattiq nonga zor bo‘ldim,
Farzandim vasliga axir yor bo‘ldim,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

Menda edi bergan joning omonat,
Omonatga qilganim yo‘q xiyonat,
O‘g‘limning quchog‘i menga g‘animat,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

Ravshan ko‘r o‘zingga taslim bir banda,
Ustimga kiyganim qirq to‘qim janda,
Tirik yurishga ham toqat yo‘q menda,
Rozidurman, endi olsang jonimni.

Bechora Ravshan ko‘r kalima qaytarib, jonini haqqa taslim qilib qo‘ydi. Bu hodisadan Go‘ro‘g‘libek qattiq ta’sirlanib, otasining ustiga o‘zini tashlab, zor-zor yig‘ladi. Endi Ahmad sardordan eshiting.

Ahmad sardor bir jiyron yo‘rg‘ada ortida ko‘p siphohlarni ergashtirib, bozordan qaytayotib, odamlar-ning xonaqohning oldida uymalashib turishganini ko‘rib, shunga burilib kelib, xonaqohdagi Ravshan darvishning supaning ostida o‘lib yotganini, bir qo‘li bilan bir baytalning nuxtasidan ushlab, bir qo‘li bilan uni quchib yig‘lab yotgan bir yoshgina bolani ko‘rib qolib, odamlardan voqeani so‘rab, aslida Ravshan darvish o‘zining bachchasi, bu yosh bola jiyani, Hiloloy opasining o‘g‘li ekanini bilib, otdan tushib, xiz-matkorlariga Ravshan ko‘rning jasadini u yerdan bir hujraga oldirib, Go‘ro‘g‘libekni ko‘ndirib, xonaqoh-ning ayvoniga kirgizib, bir qo‘yni keltirib shu yerda so‘ydirib, ovuldan bir xizmatchisiga buyurib, uch-to‘rt tandir non keltirib, Ravshan ko‘rga o‘zining yaqin ekanini bildirib, tevarak-ovullarga xabar qildirib, shu kech shayxlarni chaqirib keltirib, qo‘yning go‘shini osib, odamlar to‘planib, Ahmad sardorning o‘zi ham shu oqshom xonaqohda tunab, ertagisin choshtgohda Ravshan ko‘r bechoraning janozasini o‘tkazib, tuproq-qa topshirib, duoi fотиha qilibdi. Asli suyak egasi Ahmad sardor bo‘lib, undan keyin Go‘ro‘g‘libek jiyani u-yiga olib qaytdi.

